

**ALAEALISTE KURITEGEVUSE VÄHENDAMISE
ARENGUKAVA AASTATEKS 2007–2009**

Sisukord

Arengukava lühikokkuvõte	4
Sissejuhatus	6
1. Arengukava lähtekohad ja sisu	8
1.1. Arengukava seosed teiste riiklike strateegiliste dokumentidega	8
1.2. Arengukava seosed rahvusvahelise õiguse dokumentidega	9
1.3. Arengukava eesmärgid, meetmed ja kestus	10
1.4. Arengukava maksumuse prognoos	11
1.5. Arengukava elluviimine, selle täitmise seire, täiendamine ja lõpetamine	19
2. Valdkonna hetkeolukord	20
2.1. Alaealiste kuritegevus.....	20
2.1.1. Alaealiste õigusrikkujate ja alaealiste poolt toime pandud kuritegude üldarvud	20
2.1.2. Alaealiste toime pandud õigusrikkumised	20
2.1.3. Alaealiste õigusrikkujate sotsiaalsed karakteristikud Eestis.....	22
2.2. Alaealistele suunatud kuriteoennetus.....	24
2.2.1. Ennetustöö kontseptuaalsed lähtekohad	24
2.2.2. Kuriteoennetuse projektide rahastamise korraldus	25
2.2.3. Sotsiaalsed ja hariduslikud meetmed	26
2.2.4. Olustikuline ennetus.....	29
2.2.5. Tagajärgedega tegelemine	31
3. Strateegilised eesmärgid ja meetmed ning tegevused nende saavutamiseks	34
I strateegiline alaeesmärk. Ennetustöö tõhustumine elanikkonna teadlikkuse tõusu ja hoiakute muutumise läbi.....	34
Meede 1. Kuriteoennetusele suunatud algatuste toetamine	34
Meede 2. Alaealiste kuriteoennetusala teavitamine	35
Meede 3. Elanikkonna hoiakute mõjutamine.....	35
II strateegiline alaeesmärk. Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete kättesaadavuse parandamine	37
Meede 5. Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete arendamine.....	39
III strateegiline alaeesmärk. Alaealiste komisjonide ja kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste koolide töö tõhustumine.....	39
Meede 6. Alaealiste komisjonide juhtimise süsteemi arendamine	39
Meede 7. Alaealiste komisjonide infokeskkonna loomine	40
Meede 8. Alaealiste komisjonide töökorralduse tõhusamaks muutmine.....	40
Meede 9. Alaealiste komisjonides mõjutusvahendite kättesaadavuse tagamine	41
Meede 10. Turvalise koolikeskkonna loomine erikoolis	42
Meede 11. Õpilaste erikooli suunamise korrastamine	42
Meede 12. Erikoolide õppe- ja kasvatustöö arendamine	43
Meede 13. Järelhooldussüsteemi loomine erikoolist lahkujatele.....	44
IV strateegiline alaeesmärk. Õigussüsteemi mõjus reageerimine alaealiste õigusrikkumistele	44
Meede 14. Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses	44
Meede 15. Alaealiste õigusrikkujate karistussüsteemi arendamine.....	45

Meede 16. Alaealiste kinnipeetavate resotsialiseerimiseks sekkumisprogrammide valiku laiendamine	45
Lisad	47
Lisa 1. Arengukava rakendusplaan aastate 2007-2009 lõikes	48
Lisa 2. Ülevaade registreeritud alaealiste kuritegevusest	54
Lisa 3. Alaealiste õigusrikkumisi mõjutavad riskitegurid	55
Lisa 4. Hariduslike meetmete kasutamine	57
Lisa 5. Alaealiste komisjoni suunatud noored aastail 1999–2005	58
Lisa 6. Ülevaade alaealiste suhtes läbi viidud kriminaalmenetlustest 2006. a I poolaastal.....	60
Lisa 7. Ülevaade karistuspraktikast alaealiste puhul	61
Lisa 8. Arengukavas kasutatud lühendid	62

Arengukava lühikokkuvõte

Alaealiste kuritegevus on valdkond, mis on viimastel aastatel teravdatud tähelepanu alla võetud nii Eestis kui ka teistes riikides. Euroopa kriminaalpreventsiooni võrgustik on alaealiste kuriteoennetuse seadnud üheks oma tegevuse prioriteediks ning ka Eestis on nii õigus- kui ka haridus- ja sotsiaalsüsteemi esmatähtsaks valdkonnaks alaealistega tegelemine ning nende õigusrikkumiste ennetamine.

Käesoleva arengukava koostamine on tingitud viimastel aastatel toimunud peamistest muutustest alaealiste kuritegevuses, st et alaealised õigusrikkujad on muutumas aina nooremaks ja tõusutendentsi näitab ka alaealiste õigusrikkujate retsidiivsus.

Politsei ja alaealiste komisjonide andmetel on alaealised õigusrikkujad enamasti poisid, kuid viimaste aastate andmed näitavad ka sagenevat kokkupuudet tütarlastega. Alaealiste komisjonide hinnangul on üldjuhul tütarlaste probleemid oma olemuselt tõsisemad.

Alaealistele suunatud sekkumiste kohta võib öelda, et varase sekkumise ja juhtumikorralduse mudel, mida oma ennetustegevuses soosivad ka teised Euroopa riigid, vajab meil veel arendamist. Vajalikud on nii lastega töötavate spetsialistide ja lastevanemate koolitamine kui ka ühtlase regionaalse võrgustikutöö väljaarendamine.

Korrastamist vajab alaealiste mõjutusvahendite teenusepakkujate süsteem (sh alaealiste komisjonide juhtimise süsteem, mõjutusvahendite tulemuslikkuse ja mõjususe seire), samuti kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste koolide töö.

Kogu eelnevalt väljatoodud probleemistik on viinud käesoleva arengukava koostamiseni ning arengukava üldeesmärgiks on vähendada alaealiste kuritegevust, sh alaealiste korduvõigusrikkumisi, ning parandada alaealiste suhtes rakendatavat ennetustööd.

Üldeesmärgi saavutamiseks nähakse arengukavas ette järgmised neli alaeesmärki ja nendest lähtudes ka meetmed.

1. Ennetustöö tõhustumine elanikkonna teadlikkuse tõstmise ja hoiakute muutmise abil.

See eesmärk keskendub laiema informeerituse tagamisele alaealiste kuritegevuse probleematikast. Meetmeteks on kuriteoennetuslike projektialgatuste toetamine, ennetusalase info koondamine ja levitamine asjaomaste veebikeskkondade kaudu (nt kuriteoennetusveeb), politsei jt asutuste loengutegevus üldhariduskoolides, "Koolirahu" programmi laiema kasutuselevõtmine ning nii ennetusvaldkonna spetsialistide kui ka õpetajate pädevuse suurendamine koolitustegevuse ja meetodiliste materjalide väljatöötamise kaudu.

2. Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete kättesaadavuse parandamine.

Sotsiaalsete ja hariduslike meetmete kättesaadavuse paremaks tagamiseks täiendatakse lastega töötavate spetsialistide ja lapsevanemate oskusi probleemsete laste varaseks märkamiseks ja võrgustikutöö teostamiseks. Samuti on kavas suurendada lastekaitsetöötajate arvu ning ühtlasi täpsustada alaealisega tegelemisel juhtumikorraldaja rolli olemust.

3. Alaealiste komisjonide ja kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolide töö tõhustamine.

Kolmas meetmeplokk on suunatud juba n-ö riskirühma noortele ning nendega tegelevatele ametkondadele. Need on meetmed, mille alla koonduvad alaealiste komisjonide ja erikoolide valdkonna arendustegevused. Alaealiste komisjonide puhul planeeritakse korrastada juhtimise süsteemi, käivitada seiresüsteem mõjutusvahendite tulemuste hindamiseks ning täiendada EHISE andmebaasi alaealiste komisjonide andmetega. Samuti pööratakse arengukava rakendusperioodil täiendavat tähelepanu alaealiste komisjonide liikmete ning mõjutusvahendite teenusepakkujate koolitamisele ja mõjutusvahendite (nt lepitus ja käendus) kättesaadavuse tagamisele.

Erikoolide osas on plaanis korrastada õpilaskohtade broneerimissüsteemi, õpilaste kooli toimetamise, erikoolist enne tähtaega vabastamise ja erikoolis viibimise pikendamise korda. Kavandatakse ka ajakohastada erikoolide õpi- ja olmetingimusi ning panustada erikoolide personali täienduskoolitusse, samuti muuta erikoolide kasvatustöö perekessemaks ning alaealiste individuaalsete vajadustega seotumaks. Kavas on välja töötada ka erikoolist lahkujate järelhooldussüsteem.

4. Õigussüsteemi mõjus reageerimine alaealiste õigusrikkumistele.

Alaealiste kriminaalmenetluses peetakse oluliseks ametnike spetsialiseerumise jätkamist. Selleks et tagada alaealiste erikohtlemine vastavalt nende eale ja eripäradele, planeeritakse käivitada mitmesuguste juhendmaterjalide ja standardite väljatöötamine. Käivitatakse ka regulaarne järelevalve alaealiste kohtueelse menetluse ja vahi all hoidmise pikkuse üle. Ühtlasi laiendatakse kinnipidamisasutustes alaealistele suunatud resotsialiseerimisprogramme (nt agressiivsuse asendamise treening ja viha juhtimise programm).

Sissejuhatus

Käesolev Vabariigi Valitsuse kinnitatud arengukava püstitab peamised eesmärgid alaealiste kuritegevuse ennetamiseks ja vähendamiseks aastatel 2007–2009 ning kavandab selleks vajalikud meetmed ja ressursivajaduse. Arengukava aluseks on Vabariigi Valitsuse poolt 10. märtsi 2006. a korraldusega nr 165 heaks kiidetud arengukava koostamise ettepanek. Arengukava on välja töötatud kooskõlas Vabariigi Valitsuse 13.12.2005. a määrusega nr 302 „Strateegiliste arengukavade liigid ning nende koostamise, täiendamise, elluviimise, hindamise ja aruandluse kord“.

Alaealised on kriminaalselt üks aktiivsemaid vanuserühmi. Kuigi politseistatistika näitab, et alaealiste osakaal kuritegusid toime pannud isikute seas on viimastel aastatel Eestis stabiliseerumas, on alaealiste kuritegevuse tase alaealiste õigusrikkujate ja kuritegude absoluutarve ning noorte osakaalu vähenemist elanikkonnas arvestades siiski muret tekitav. Ohumärkideks tuleb pidada nii seda, et alaealised õigusrikkujad on aina nooremad kui ka alaealiste suurenevat retsidiivsust.

Alaealiste kuritegevuse temaatikat on ühiselt oluliseks pidanud justiitsminister ja siseminister, kes 2005. aasta augustis leppisid kokku prokuratuuri ja politsei ühistes prioriteetides. Üheks ühisprioriteediks valiti ka võitlus alaealiste poolt ning alaealiste suhtes toime pandud kuritegevuse vastu¹.

Laiem raamistik kuriteoennetuse kavandamiseks tuleneb „Kriminaalpoliitika arengusuundadest aastani 2010“ ning lastekaitse arendamiseks „Lapse õiguste tagamise strateegiast aastani 2008“. Lisaks on koostatud mitmeid strateegiadokumente laste kasvukeskkonna ja noorsootöö edendamiseks, mis on kaasa aidanud ka alaealiste õigusrikkumiste ennetamisele (vt ka ptk 1.1). Käesolev arengukava hõlmab eri tasandite ennetustegevusi, sh sekkumisi ka riskirühma ja juba õigusrikkumisi toime pannud alaealistele. Arengukava ei sisalda kõiki kõnealust valdkonda käsitlevaid tegevusi (nt huviharidus, laiem noorsootöö, mis on suunatud kõikidele noortele), vaid keskendub lähiaastatel kõige enam lahendamist vajavatele probleemidele.

Töö alaealise õigusrikkujaga on oluliselt komplitseeritum kui töö täiskasvanuga. Seepärast on arengukavas kavandatud tegevuste elluviimisel oluline lähtuda sellistest lastekaitse üldprintsippiidest² nagu subsidiaarsus, teenuste astmelisus, perepartnerlus, võrgustikutöö. Kindlasti on kavas alaealisi puudutavate kriminaalpoliitiliste otsuste tegemisel arvestada uuringute ja analüüside tulemustega - välisriikides on juba kujunenud kuriteoennetuse üheks keskseks printsiibiks hinnata eelnevalt poliitika ja tegevusmeetmete sobivust uuringute abil.

Arengukava väljatöötamisel tugineti samuti mitmetele analüüsidele ja uuringutele. Näiteks kasutati sisendina Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika uuringute sarjas ilmunud uuringuid (Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmide maailmas. Triin Edovald. 2005; Käitumisraskustega noored ja neile kohaldatud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. A. Tiko, I.-E. Rannala. 2006), kriminaalpoliitika osakonna tegevusanalüüsi alaealiste erikohtlemisest ja karistuspraktikast, samuti Haridus- ja

¹ Laulasmaa deklaratsioon ühistest eelistustest.

² Lastekaitse kontseptsioon.

Teadusministeeriumi erikoolide uuringu tulemusi. Andmete kasutamisel tugineti valdavalt politseistatistikale, kriminaalmenetlusregistrile, kohtulahendite registrile ja alaealiste komisjonide statistikale. Samuti analüüsiti arengukava väljatöötamiseks mitme riigi arengukavasid alaealiste kuritegevuse vähendamiseks³ ning võeti aluseks ÜRO ja EL juhendmaterjalides toodud soovitusi (vt ka ptk 1.3).

Arengukavas käsitletavat peamised teemad on järgmised.

- **Alaealiste probleemide varane märkamine ja senisest tõhusam võrgustikutöö** lapse abistamiseks. See peaks kaasa aitama nii õpi- kui ka kasvatusraskuste ennetamisele ja vähendama tõenäosust, et lapsel võiks tulevikus kujuneda antisotsiaalne ja delinkventne käitumine.
- **Alaealiste komisjonide süsteemi arendamine.** Alaealiste komisjonide süsteem tegeleb aastas ligi 4000 alaealise õigusrikkujaga. Selleks, et aidata komisjoni suunatud noortel hoiduda uuesti kuritegelikule teele sattumast, on vaja muuta alaealiste komisjonide süsteem senisest tõhusamaks. Arengukavas nähakse ette mitmesuguste analüüside tegemist, et käivitada komisjonide võrgustiku, juhtimissüsteemi ja infokeskkonna korrastamine. Olemasoleva komisjonide süsteemi arendamiseks täpsustatakse rahastamisega seonduvat, muudetakse töökorraldus selgemaks ning astutakse samme mõjutusvahendite kättesaadavuse parandamiseks.
- **Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolide (*edaspidi erikool*) ümberkorraldamine.** Erinevatel hinnangutel on erikoolide tulemuslikkus üsna madal: suur osa erikooli endistest kasvandikest on karistatud õigusrikkumiste eest, ei õpi ega tööta. Erikoolide süsteemi tulemuslikumaks muutmiseks nähakse arengukavas ette erikoolide infrastruktuuri korrastamine, tähelepanu pööratakse õppe- ja kasvatustöö arendamisele, sh järeelhooldussüsteemi loomisele. Lähiaastatel asutakse erikoole diferentseerima.
- Jätkuvalt rõhutatakse arengukavas **alaealiste erikohtlemise olulisust kriminaalmenetluses** ja vajadust alaealiste õigusrikkumisi kiiresti menetleda. Vanglakaristuse määramist alaealistele tuleb pidada viimaseks võimaluseks ja seda juhul, kui ükski leebem sekkumine pole alaealise kriminaalse karjääri lõpetamisele mõjunud.

Arengukava koostamist koordineeris Justiitsministeerium, arengukava väljatöötamises osalesid Haridus- ja Teadusministeerium (sh Eesti Noorsootöö Keskus, Koolivõrgu Büroo ning Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus), Siseministeerium (sh Julgestuspolitsei, politseiprefektuurid) ning Sotsiaalministeerium. Parima oskusteabe huvides oli kaasatud erinevaid huvirühmi ja eksperte teadusasutustest. Arengukava koostamiseks peeti esmalt töökohtumisi ministeeriumide spetsialistide vahel, seejärel arutati probleemsemaid teemasid ümarlaudadel. Erikoolide teema puhul tugineti Haridus- ja Teadusministeeriumi erikoolide töörühma, samuti erikoolide küsimustele keskendunud piirkondlike ümarlaudade tulemustele.

³ Hollandis – Action Programme for the Approach to Juvenile Crime 2003-2006; Suurbritannias – Targets for the Youth Justice System providers 2006–2008, Corporate and Business Plan of Youth Justice Board 2006–2008, A Five Year Strategy for Protecting the Public and Reducing Re-offending; USAs – Combating Violence and Delinquency: The National Juvenile Justice Action Plan.

1. Arengukava lähtekohad ja sisu

1.1. Arengukava seosed teiste riiklike strateegiliste dokumentidega

Alaealiste kuritegevuse valdkonnaga on seotud järgmised Eestis seni välja töötatud strateegiadokumendid.

Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010⁴

Kriminaalpoliitika arengusuundadega määratakse kindlaks ühtsed kriminaalpoliitilised põhimõtted ja pikaajalised eesmärgid ehk laiem raamistik kriminaalpoliitika kujundamiseks.

Alaealiste kohta sätestavad arengusuunad, et alaealiste suhtes teostatav kriminaalmenetlus peab olema kiire ja arvestama alaealiste seaduslikke huve. Alaealisele karistust või muud mõjutusvahendit kohaldades tuleb arvestada alaealise seaduslikke huve ja võimalust mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest.

Kriminaalpoliitika arengusuundadest tulenevalt peaksid ministeeriumid, kellele on kriminaalpoliitika arengusuundadega pandud kohustusi, mida ei ole senistes arengukavades käsitletud, koos asjaomaste institutsioonidega töötama välja asjakohased tegevuskavad.

Justiitsministeeriumi arengukava kuni aastani 2010⁵

Justiitsministeeriumi arengukava näeb ette tegevusi neljas tegevusvaldkonnas: õiguspoliitika, õigusemõistmine, õiguskaitse, kriminaalpoliitika. Üks ministeeriumi prioriteetseid tegevussuundi kriminaalpoliitikas on alaealiste kuritegevuse vastase võitluse tõhustamine. Selleks on ette nähtud arengukava koostamine alaealiste kuritegevuse vähendamiseks koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumiga, Siseministeeriumiga ja Sotsiaalministeeriumiga, standardite kehtestamine alaealiste suhtes kriminaalmenetluse läbiviimise kohta ja nende järgimise pidev seire ning alaealistele õigusrikkumisele mõjusa sekkumise kohaldamine (karistuste ja mõjutusvahendite ning nende tulemuslikkuse analüüs).

Laste õiguste tagamise strateegia aastani 2008⁶ ning selle iga-aastased tegevuskavad

Strateegia eesmärgiks on ÜRO lapse õiguste konventsioonis ja selle lisaprotokollides kajastatud põhimõtete rakendamine sellisel viisil, et kõigi Eestis elavate laste põhi- ja erivajadused oleksid perekonna, kogukonna ja keskkonna toetusel tagatud.

2004. ja 2005. aasta tegevuskavad sätestavad lapse väärkohtlemise ennetamise ja väärkoheldud lapsele abi andmise meetmed, samuti kasvatuslike erivajadustega lastele ühiskonnas võrdsete võimaluste loomise meetmed.

Noorsootöö strateegia 2006–2013⁷

Strateegia tegevused on suunatud 7–26-aastastele.

Noorsootöö strateegia 2006–2013 määratleb noortepoliitika ja noorsootöö arenguks vajalikud meetmed noorsootöö eri valdkondades: erinoorsootöö, huvitegevus ja huviharidus, noorte

⁴ Heaks kiidetud Riigikogu 21. oktoobri 2003. a otsusega.

⁵ Kinnitatud justiitsministri 7.02.2006. a käskkirjaga nr 27.

⁶ Heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse 16. oktoobri 2003. a istungil.

⁷ Heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse 6. juuli 2006. a istungil.

teavitamine, noorte nõustamine, noorsoo-uuringud, noorsootöölane koolitus, tervistav ja arendav puhkus, töökasvatus, rahvusvaheline noorsootöö ja noorte osalus.

Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012⁸

Strateegia eesmärgiks on vähendada narkootikumide pakkumist ja nõudlust ning luua toimiv ravi- ja rehabilitatsioonisüsteem sõltlastele. Ühe peamise sihtgrupina nähakse strateegias lapsi ja noori. Strateegia käsitleb komplekselt nii narkootikumide nõudluse poolt (ennetus, ravi, rehabilitatsioon) kui ka pakkumise poolt (erinevate jõustruktuuride tegevus: politsei, toll, piirivalve).

Lisaks on Sotsiaalministeeriumi eestvedamisel väljatöötamisel „**Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat käsitleva fakultatiivprotokollide rakendamise tegevuskava aastateks 2006–2010**“ ja „**Lähisuhtevägivalla ennetamise arengukava 2008–2011**“. Ka nende arengukavade koostamisel käsitletakse teemasid, mis on seotud alaealiste kuritegevuse vastase võitlusega.

1.2. Arengukava seosed rahvusvahelise õiguse dokumentidega

Arengukava koostamisel on lähtutud järgmistest rahvusvahelise õiguse dokumentidest.

ÜRO lapse õiguste konventsioon ja selle lisaprotokollid

Konventsioon sätestab lapse arengu ja heaolu tagamiseks vajalikud õigused, mida konventsiooniga ühinenud riigis on kohustatud lastele tagama. Muu hulgas on välja toodud õigus erilisele kaitsele ja kohtlemisele lapse viibimisel olusituatsioonides, ka süüdistatava lapse õigus erilisele kohtlemisele menetluse käigus jms.

Konventsiooni lisaprotokoll, mis käsitleb laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat, kohustab riike keelustama laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat, tegelema selle ennetusega ja tagama selle ohvriks sattunud lastele rehabilitatsiooniteenused.

ÜRO Peaassamblee poolt vastu võetud Pekingi reeglid⁹, Ar-Riyādi juhtnöörid¹⁰, reeglid vangistatud alaealiste kohta¹¹

Pekingi reeglid kehtestavad miinimumreeglid alaealiste kriminaalmenetluse kohta.

Ar-Riyādi juhtnöörid puudutavad alaealiste delinkventse käitumise ennetamist ja sätestavad, et riigid peaksid välja töötama alaealiste kriminaalpreventsiooni kava, mis hõlmaks koolisüsteemi, perekonna, kogukonna ja massimeedia kaudu alaealise sotsialiseerimise meetmeid.

Reeglid vangistatud alaealise kaitse kohta sätestavad, milliseid tegevusi ja mõjutusvahendeid tuleks arestimajades, vanglates jt suletud asutustes alaealistele tagada.

⁸ Heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse 22. aprilli 2004. a istungil.

⁹ United Nation Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, the Beijing Rules, General Assembly resolution 40/33, 1985, vt <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/beijingrules.pdf>

¹⁰ United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, The Riyadh Guidelines, General Assembly resolution 45/112, 1990, vt <http://www2.ohchr.org/english/law/juvenile.htm>

¹¹ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, General Assembly resolution 45/113, 1990, vt http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/res45_113.pdf

Euroopa Liidu põhiõiguste harta¹²

Euroopa põhiõiguse lepingu artiklist II-84 tulenevad lapse õigused heaoluks vajalikule kaitsele ja hooldusele sellistes situatsioonides nagu kriminaalmenetluse läbiviimine, lapse sattumise vägivalla ohvriks, lapse viibimine sõja- jm kriisiolukordades jne.

Euroopa Nõukogu soovitud kuritegude ennetamise¹³ ja alaealiste õigusrikkujate kohtlemise kohta õigussüsteemis¹⁴

Soovitustes kuritegude ennetamiseks pakutakse välja üldised põhimõtted, millest liikmesriigid peaksid oma ennetussüsteemi ülesehitamisel lähtuma, ja milles rõhutatakse ka partnerluse osatähtsust preventsionis.

Soovitused alaealiste õigusrikkujate kohtlemise kohta on sisult väga sarnased ÜRO Pekingi reeglite ja Ar-Riyādi juhtnööridega. Euroopa Nõukogu soovitud pakuvad välja nn standardi, millest liikmeriigid peaksid alaealistele kohaldatava õigussüsteemi arendamisel, alaealistele õigusrikkujatele suunatud strateegiate ja sekkumisviiside väljatöötamisel lähtuma. Ka rõhutatakse Euroopa Nõukogu soovitud vajadust alaealiste probleemidele kiiresti reageerida ja keskenduda pigem alternatiivsetele meetmetele. Soovitustes on välja toodud vajadus ühtsete reeglite järele, mis käsitleksid vangistatud alaealisi. Niisuguseid reegleid töötatakse praegu välja.

Euroopa Nõukogu soovitud vangistuse kohta¹⁵

Soovitused liikmesriikidele on mõeldud nii vahistatute kui ka süüdimõistetute kinnipidamise kohta. Need sisaldavad sätteid kinnipeetavate hariduse, tervishoiu, töötamise ja vaba aja veetmise korralduse kohta, samuti vangla juhtimise, personali ja järelevalvega seonduvat. Alaealiste puhul on välja toodud, et neid ei tohiks hoida koos täiskasvanud kinnipeetavatega ja neile tuleb tagada samade sotsiaalsete, psühholoogiliste, hariduslike jt teenuste kättesaadavus, mis on tagatud alaealistele vabaduses.

1.3. Arengukava eesmärgid, meetmed ja kestus

Arengukava üldeesmärk on vähendada alaealiste kuritegevust tõhusama ennetustöö ja korduvõigusrikkumiste vähendamise teel. Üldeesmärgi saavutamiseks nähakse arengukavas ette järgmised alaeesmärgid.

- 1. Ennetustöö tõhustumine elanikkonna teadlikkuse tõstmise ja hoiakute muutmise abil.** Selleks toetatakse alaealiste kuritegevuse ennetusele suunatud algatusi, levitatakse infot kuriteoennetuse kohta ning mõjutatakse nii alaealiste ja nende vanemate kui ka õpetajate jt spetsialistide hoiakuid.

¹² Euroopa Liidu põhiõiguste harta kuulub Euroopa põhiõiguse lepingusse, avaldatud Euroopa Liidu Teatajas 16.12.2004.

¹³ Recommendations Rec (2003)... of the Committee of Ministers to member states concerning partnership in crime prevention, vt <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70083&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

¹⁴ Recommendations Rec (2003)... of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice, vt <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70063&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

¹⁵ Recommendation Rec (2006) 2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules, vt http://www.libertysecurity.org/IMG/doc/Rec_2006_2E.doc.

2. **Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete kättesaadavuse parandamine.** Selleks tuleb lastekaitseüsteemi arendades tagada lapse probleemide varane märkamine ja lapse vajadustele vastava abi pakkumine võrgustikus. Samuti eeldab see koolikorralduslike meetmete arendamist.
3. **Alaealiste komisjonide ja kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolide (edaspidi erikoolide) töö tõhustumine.** Selleks arendatakse alaealiste komisjonide juhtimise süsteemi ja luuakse võimalusi mõjutusvahendite kättesaadavuse tagamiseks. Erikoolides luuakse turvaline koolikeskkond, arendatakse õppe- ja kasvatustööd, et arvestada õpilase individuaalseid vajadusi, samuti asutakse looma järelehooldussüsteemi.
4. **Õigussüsteemi mõjus reageerimine alaealiste õigusrikkumistele.** Selleks arvestatakse jätkuvalt alaealiste erikohtlemise põhimõtteid kriminaalmenetluses ning arendatakse vangla ja kriminaalhooldussüsteemi sekkumisi.

Arengukavas planeeritakse meetmed ja ressursid eesmärkide saavutamiseks aastateks 2007–2009. Arengukava on koostatud kolmeks aastaks, kuna see ajavahemik võimaldab hetkeseisuga planeerida lähiaastate aja- ja inimressurssi võimalikult realselt ja optimaalselt.

1.4. Arengukava maksumuse prognoos

Arengukava viiakse ellu rakendusplaani (vt lisa 1) alusel lähtuvalt maksumuse prognoosist aastate lõikes. Arengukava täitmiseks vajalikud kulutused on ette nähtud ja planeeritud iga asjaomase ministeeriumi eelarves, riigieelarvelised vahendid on kavandatud ka riigieelarve strateegias 2007–2010.

Maksumuse prognoosi tabelis on toodud vaid sihtotstarbeliselt finantseeritavate meetmete kulud, st märgitud ei ole üldistest tegevuskuludest finantseeritavaid meetmeid, kuna vajaminev tegevuskulu täpsustatakse ministeeriumite (nt JM, SiM; HTM; SoM) eelarvetes igaaastaselt riigieelarve kujundamise ja ministeeriumisiseste tööplaanide täpsustamise protsessis (tegevuskuludes kajastuvad ka palgakulud jne).

Tabel 1. Arengukava täitmise maksumuse esialgne prognoos aastail 2007–2009

Arengukava maksumuse prognoos aastate lõikes	2007	2008	2009
I strateegilise alaeesmärgi maksumuse prognoos	6 577 000	4 900 000	5 540 000
II strateegilise alaeesmärgi maksumuse prognoos	684 000	1 960 000	1 630 000
III strateegilise alaeesmärgi maksumuse prognoos	130 000	23 030 000	7 775 000
IV strateegilise alaeesmärgi maksumuse prognoos	92 721 ¹⁶	30 134 102	29 911 209 ¹⁷
Maksumuse prognoos kokku	7 483 721	60 024 102	44 856 209

Tegevus	Rahastaja	2007	2008	2009	KOKKU
I strateegiline alaeesmärk. Ennetustöö tõhustumine elanikkonna teadlikkuse tõstmise ja hoiakute muutmise abil					
Meede 1. Kuriteoennetusele suunatud algatuste toetamine					
1.1. Toetada iga aasta kuriteoennetusprojekte ja kuriteoennetust tegevate MTÜde tegevust	JM	2 000 000	2 000 000	2 000 000	6 000 000
	SiM, Politseiamet	1 200 000	1 200 000	1 200 000	3 600 000
	SoM	SoM tegevuskulud/ HMN eraldis	SoM tegevuskulud/ HMN eraldis	SoM tegevuskulud/ HMN eraldis	SoM tegevuskulud/ HMN eraldis
	HTM	1 600 000	1 600 000	1 600 000	4 800 000
1.2. Suurendada ennetustööd tegevate spetsialistide pädevust EL Beccaria projekti abil	JM	22 000	JM tegevuskulud	JM tegevuskulud	JM tegevuskulud ¹⁸
Meetme 1 kogukulu		4 822 000	4 800 000	4 800 000	14 422 000¹⁹
Meede 2. Alaealiste kuriteoennetusala teavitamine					
2.1. Anda välja kuriteoennetusteamalisi trükiseid ja muid teabematerjalide	SIM, Politseiamet	60 000	60 000	60 000	180 000

¹⁶ JM poolt on oktoobris 2006 esitatud täiendav eelarvetaotlus suuruses 250 000, katmaks alaealiste karistuste tulemuslikkuse analüüsi kulusid summas 150 000 ja Viru vangla noorteosakonna töötajate koolituskulusid summas 100 000.

¹⁷ Summale lisandub prokuratuuri, kohtute ja kinnipidamisasutuste tegevuskuludest konkreetseks tegevuseks kuluv summa (nt alaealistele spetsialiseerunud menetlejate ametikohtade loomisega kaasnevad kulud, alaealistele kinnipeetavatele resotsialiseerumiseks sekkumisprogrammide läbiviimisega seotud kulud).

¹⁸ Tegevuse 1.2. kogukuludes sisaldub ka 2007.a prognoositud “22 000 krooni”, mis on JM tegevuskuludest eraldi arvestusliku summana välja toodud. 2008. a ja 2009. a tegevuskulude raames eraldi summasid välja ei tooda.

¹⁹ Lisaks tabelis HTM, JM, SiM kajastatud kuludele planeeritakse meetme 1 punkti 1.1. kulud SoM ja JM eelarvesse iga-aastaselt riigieelarve kujundamise ja tööplaanide täpsustamise protsessis.

	ENTK	25 000	25 000	25 000	75 000
	MTÜ Eesti Naabrivalve	33 000	15 000	15 000	63 000
2.2. Levitada kuriteoennetusosalast infot kuriteoennetusveebi jt asjaomaste asutuste veebilehtede vahendusel	JM	20 000	JM tegevuskulud	JM tegevuskulud	JM tegevuskulud ²⁰
2.3. Käivitada mitmesuguste kuriteoennetusprojektide ja -programmide kohta regulaarse info kogumine	JM	10 000	JM tegevuskulud	JM tegevuskulud	JM tegevuskulud ²¹
Meetme 2 kogukulu		148 000	100 000	100 000	318 000
Meede 3. Elanikkonna hoiakute mõjutamine					
3.1. Korraldada kuriteoennetusliku sisuga loenguid lasteaedades ja üldhariduskoolides	PP	PP tegevuskulud	PP tegevuskulud	PP tegevuskulud	PP tegevuskulud ²²
	MTÜ Eesti Naabrivalve	MTÜ Eesti Naabrivalve tegevuskulud	MTÜ Eesti Naabrivalve tegevuskulud	MTÜ Eesti Naabrivalve tegevuskulud	MTÜ Eesti Naabrivalve tegevuskulud ²³
3.2. Rakendada ulatuslikumalt "Koolirahu" programmi	ENTK/Laste- kaitse Liit (alates 2008)	100 000	HTM tegevuskulud/ HMN eraldis	HTM tegevuskulud/ HMN eraldis	100 000/ HTM tegevuskulud/ HMN eraldis
3.3. Töötada õpetajatele välja metoodiline juhendmaterjal kuriteoennetustöö kohta ja teha ettepanekuid ülikoolidele vastavate teemade lülitamiseks õpetajate täienduskoolituskavadesse	HTM/REKK	-	-	35 000	35 000
3.4. Viia riiklike õppekavade arendamisel õppekava üldosasse ja ainekavadesse (inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus) sisse kuriteoennetuse põhimõtted ja temaatika.	REKK	-	-	15 000	15 000
3.5. Hinnata regulaarselt õpilaste hoiakuid ja väärtushinnanguid kodanikuühiskonna valdkonnas	HTM	2000 (REKKi analüüs) IEA uuring 600 000 HTM/MEIS	-	600 000	1 202 000
3.6. Käivitada <i>Lions Quest</i> programmi katsetamine	HTM/REKK, Lions Clubs	25 000 USD/305	-	-	305 000

²⁰ Tegevuse 2.2. kogukuludes sisaldub ka 2007.a prognoositud "20 000 krooni", mis on JM tegevuskuludest eraldi arvestusliku summana välja toodud. 2008. a ja 2009. a tegevuskulude raames eraldi summast välja ei tooda.

²¹ Tegevuse 2.3. kogukuludes sisaldub ka 2007.a prognoositud "10 000 krooni", mis on JM tegevuskuludest eraldi arvestusliku summana välja toodud. 2008. a ja 2009. a tegevuskulude raames eraldi summast välja ei tooda.

²² Meetme 3 punkti 3.1. PP kulu planeeritakse SIM eelarvesse igaaastastelt riigieelarve kujundamise ja tööplaanide täpsustamise protsessis.

²³ Meetme 3 punkti 3.1. MTÜ Naabrivalve kulu kujundatakse igaaastastelt aastaelarve koostamisel.

üldhariduskoolides	International Foundation	000 kr			
Meetme 3 kogukulu		1 607 000		615 000	2 257 000
	Meetme 3 tegevuse 3.2. kulud planeeritakse HTMi eelarvesse igaaastasel riigieelarve kujundamise ja tööplaanide täpsustamise protsessis.				
II strateegiline alaeesmärk. Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete kättesaadavuse parandamine					
Meede 4: Lapse probleemide varaseks märkamiseks süsteemi loomine					
4.1. Korraldada koolitusi spetsialistide suurendamiseks	SoM/TAI	434 000	Vastavalt LÖTS tegevuskavale	Vastavalt LÖTS tegevuskavale	434 000
	SoM koostöös Pärnu Kolledžiga		660 000 (ESF)	330 000 (ESF)	990 000
	HTM/KOVID	HTM tegevuskulud/ KOV tegevuskulud	HTM tegevuskulud/ KOV tegevuskulud	HTM tegevuskulud/ KOV tegevuskulud	HTM tegevuskulud/ KOV tegevuskulud
4.2. Täpsustada uues lastekaitseasutuses kohustust teatada abivajavast lapsest	SoM	-	SoM tegevuskulud	SoM tegevuskulud	SoM tegevuskulud
4.3. Määratleda lastekaitsetöötaja kui vastutava juhtumikorraldaja roll	SoM	SoM tegevuskulud	-	-	SoM tegevuskulud
4.4. Suurendada lastekaitsetöötajate arvu kohalikes omavalitsustes	SoM/KOVID	SoM tegevuskulud	SoM tegevuskulud	SoM tegevuskulud	SoM tegevuskulud
4.5. Kehtestada koolikohustuse mittetäitjatest teavitamise kord	HTM	HTM tegevuskulud	HTM tegevuskulud		HTM tegevuskulud
4.6. Korrastada kooli sotsiaaltööd kooli sotsiaaltöötaja/sotsiaalpedagoogi kutsestandardi väljatöötamise abil	HTM	-	HTM tegevuskulud	-	HTM tegevuskulud
4.7. Käivitada integreeritud nõustamismudeli väljatöötamine ja rakendamine	HTM	200 000	1 300 000/ välisraha	1 300 000/ välisraha	2 800 000/ välisraha
Meetme 4 kogukulu		634 000	1 960 000	1 630 000	4 224 000
	Lisaks meetme 4 tegevuste 4.1. ja 4.7. kuludele, planeeritakse meetme 4 ülejäänud kulud SoM ja HTM eelarvetesse igaaastasel riigieelarve kujundamise ja tööplaanide täpsustamise protsessis.				
Meede 5. Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete arendamine					
5.1. Koolitada lapsevanemaid nende sotsiaalsete oskuste ja kasvatuspraktika parendamiseks.	SoM/KOVID	SoM tegevuskulud, HMN eraldis, KOV tegevuskulud	SoM tegevuskulud, HMN eraldis, KOV tegevuskulud	SoM tegevuskulud, HMN eraldis, KOV tegevuskulud	SoM tegevuskulud, HMN eraldis, KOV tegevuskulud

		kulud	kulud		
5.2. Täiendada EHIST lisamooduliga hariduslike tugisüsteemide osas	HTM	HTM tegevuskulud	-	-	HTM tegevuskulud
5.3. Läbi viia rakendusuring õpilaskodude vajaduse väljaselgitamiseks ja tulenevalt uuringu tulemustest vajadusel laiendada õpilaskodude programmi	HTM	50 000	HTM tegevuskulud	-	50 000
Meetme 5 kogukulu		50 000			50 000
	Lisaks meetme 5 tegevus 5.3 kajastatud kuludele planeeritakse meetme 5 kulud SoM ja HMN eelarvetesse iga-aastaselt riigieelarve kujundamise ja tööplaanide täpsustamise protsessis.				
III strateegiline alaeasmärk. Alaealiste komisjonide ja kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste koolide töö tõhustumine					
Meede 6. Alaealiste komisjonide juhtimise süsteemi arendamine					
6.1. Analüüsida komisjonide struktuuri ja tegevust alaealiste komisjonide võrgustiku ja juhtimise süsteemi korrastamiseks	HTM, kaasates vajadusel SoMi, SiMi, JMi, KOVe ja alaealiste komisjone	-	HTM tegevuskulud	-	HTM tegevuskulud
6.2. Korrastada alaealiste komisjonide rahastamise põhimõtteid	HTM, kaasates alaealiste komisjone	Summa kajastub punktis 1.1. ja HTM tegevuskuludes	Summa kajastub punktis 1.1. ja HTM tegevuskuludes	Summa kajastub punktis 1.1. ja HTM tegevuskuludes	Summa kajastub punktis 1.1. ja HTM tegevuskuludes
6.3. Välja töötada alaealiste komisjonide arengukavad ja teostada nende elluviimise üle regulaarset seiret	HTM	130 000	-	-	130 000
6.4. Korraldada regulaarselt alaealiste komisjonide infopäevi	HTM	30 000	30 000	30 000	90 000
Meetme 6 kogukulu		160 000	30 000	30 000	220 000
Meede 7. Alaealiste komisjonide infokeskkonna loomine					
7.1. Luua ENTK kodulehele eraldi veebipõhine foorumivõimalus ja dokumendihalduse süsteem	ENTK	ENTK tegevuskulud	-	-	ENTK tegevuskulud
7.2. Käivitada alaealiste komisjonide statistika koondamine EHISE baasil	HTM	HTM tegevuskulud	HTM tegevuskulud	HTM tegevuskulud	HTM tegevuskulud
7.3. Korrastada isiku andmekaitsega seotud küsimused alaealiste komisjonide töös	HTM, kaasates vajadusel Andmekaitse Inspektsiooni, SoMi, SiMi, JMi, KOVe ja alaealiste komisjone	-	HTM tegevuskulud	-	HTM tegevuskulud
Meetme 7 kogukulu	Meetme 7 kulud planeeritakse HTMi eelarvesse iga-aastaselt riigieelarve kujundamise ja tööplaanide täpsustamise protsessis.				

Meede 8. Alaealiste komisjonide töökorralduse tõhusamaks muutmine					
8.1. Käivitada komisjoniliikmete tööõustamine ja selleks meeskondade koolitamine	ENTK	100 000	-	145 000	390 000
8.2. Juurutada juhtumikorralduse põhimõtete kasutamine mõjutusvahendi määramisel ja kohaldamisel	HTM	HTM tegevuskulud	-	-	HTM tegevuskulud
8.3. Töötada alaealiste komisjonidele välja riskihindamise meetodika	HTM, ENTK	-	HTM, ENTK tegevuskulud	-	HTM, ENTK tegevuskulud
Meetme 8 kogukulu		100 000		145 000	390 000
Lisaks planeeritakse meetme kulud HTMi eelarvesse iga-aastaselt riigieelarve kujundamise ja tööplaanide täpsustamise protsessis.					
Meede 9. Alaealiste komisjonides mõjutusvahendite kättesaadavuse tagamine					
9.1. Ajakohastada lepitamise korraldust alaealiste komisjonides	HTM, SoM	HTM tegevuskulud, SoM kulud ohvriabile	HTM tegevuskulud, SoM kulud ohvriabile	HTM tegevuskulud, SoM kulud ohvriabile	HTM tegevuskulud, SoM kulud ohvriabile
9.2. Muuta käenduse korraldust	HTM	HTM tegevuskulud (AKde eraldised)	HTM tegevuskulud (AKde eraldised)	HTM tegevuskulud (AKde eraldised)	HTM tegevuskulud (AKde eraldised)
9.3. Kaardistada teenusepakujate võrgustik mõjutusvahendite kohaldamiseks ja käivitada nende koolitamine	HTM ja alaealiste komisjonid	HTM tegevuskulud (AKde eraldised)	HTM tegevuskulud (AKde eraldised)	HTM tegevuskulud (AKde eraldised)	HTM tegevuskulud (AKde eraldised)
9.4. Töötada välja erikoolide arengu kontseptuaalsed alused	HTM	HTM tegevuskulud	HTM tegevuskulud	-	HTM
Meetme 9 kogukulu	Meetme 9 tegevuste 9.1.- 9.3. kogukulu sisaldub punktis 1.1. välja toodud kulus. Tegevuse 9.4. kulud planeeritakse HTMi eelarvesse iga-aastaselt riigieelarve kujundamise ja tööplaanide täpsustamise protsessis.				
Meede 10. Turvalise koolikeskkonna loomine erikoolis					
10.1. Täpsustada erikooli tervisekaitse- ja turvanõudeid	HTM, SoM	-	HTM ja SoM Tegevuskulud	-	HTM kaasates SoMi
10.2. Ajakohastada erikoolide õpi- ja olmetingimusi	HTM	-	22 800 000	7 600 000	HTM 30 400 000 ²⁴
Meetme 10 kogukulu		-	22 800	7 600 000	30 400 000

²⁴ ³ Kaagvere ja Puiatu erikoolide investeeringute kulud kajastuvad RKASi eelarves ning Tapa erikooli puhul on HTM-il soov rakendada ERF vahendeid.

			000		
Meede 11. Õpilaste erikooli suunamise korrastamine					
11.1. Lihtsustada erikooli õppekohtade broneerimise süsteemi	HTM	-	HTM arendus-kulud	-	HTM
11.2. Töötada välja õpilaste erikooli toimetamise kord	HTM	-	HTM tegevus-kulud	-	HTM, JM, SiM
11.3. Töötada välja põhimõtted erikoolist ennetähtaegse vabastamise ja erikoolis viibimise tähtaja pikendamise kohta	HTM	-	HTM tegevus-kulud	-	
Meetme 11 kogukulu	Meetme 11 kulud planeeritakse HTMi eelarvesse 2008.a. riigieelarve kujundamise ja tööplaani täpsustamise protsessis.				
Meede 12. Erikoolide õppe- ja kasvatustöö arendamine					
12.1. Määratleda erikoolide täpsed ülesanded sõltuvalt õpilase kasvatusraskusest	HTM	HTM tegevus-kulud	HTM tegevus-kulud	-	HTM
12.2. Rakendada perekeskset õpilaste hajutatuse mudelit	HTM	-	-	Kulud kaetakse erikoolide Investee-ringutes, vt 10.2	HTM/välisraha
12.3. Töötada välja õpilaste tugiteenuste kirjeldused ja teha kindlaks personali ressursivajadus erikoolide õppe- ja kasvatus-eesmärkide elluviimiseks	HTM	HTM tegevus-kulud	HTM tegevus-kulud	-	HTM
12.4. Tagada igale lapsele tugi haridus-, sotsiaal- ja tervisevaldkonnas lähtuvalt tema individuaalsetest vajadustest	HTM	HTM tegevus-kulud	HTM tegevus-kulud	HTM tegevus-kulud	HTM, SoM, KOV
12.5. Suurendada erikoolide personali professionaalsust täienduskoolituste kaudu	HTM	Erikoolide tegevus-kuludes 3% töö-tasufondist	Erikoolide tegevus-kuludes 3% töö-tasufondist	Erikoolide tegevus-kuludes 3% töö-tasufondist	HTM
12.6. Viia läbi uuring mõjutusvahendite kasutamise kohta erikoolides	JM		JM tegevus-kulu/ 200 000		JM tegevuskulu/ 200 000
Meetme 12 kogukulu			200 000		
	Meetme 12 tegevuste kulud planeeritakse HTMi eelarvesse iga-aastaselt riigieelarve kujundamise ja tööplaanide täpsustamise protsessis.				
Meede 13. Järelehooldussüsteemi loomine erikoolist lahkujatele					
13.1. Luua koostöövõrgustik õpilase resotsialiseerimiseks erikoolist lahkumisel	HTM	-	-	HTM tegevus-kulud	HTM, SoM, KOV
13.2. Käivitada õpilase erikoolist lahkumisel üleminekuplaanide	HTM	-	-	HTM tegevus-	HTM, SoM, KOV

koostamine ja elluviimine				kulud	
Meetme 13 kogukulu	Meetme 13 tegevuste kulud planeeritakse HTMi eelarvesse 2009.a. riigieelarve kujundamise ja tööplaani täpsustamise protsessis.				
IV strateegiline alaeesmärk. Õigussüsteemi mõjus reageerimine alaealiste õigusrikkumistele					
Meede 14: Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses					
14.1. Luua võimalused spetsialiseeruda alaealiste kriminaalasjade menetlemiseks kogu justiitsahelas	JM (kohtud, prokuratuur), SiM (politsei)	JM (kohtud ja prokuratuur), SiM tegevuskulud	JM (kohtud ja prokuratuur), SiM tegevuskulud	JM (kohtud ja prokuratuur), SiM tegevuskulud	JM (kohtud, prokuratuur), SiM tegevuskulud
14.2. Korrastada alaealiste kriminaalmenetluse lastekaitse kaasamise korraldust ²⁵	SoM, JM, SiM (politsei)	Välisraha	Välisraha/asjaomaste asutuste tegevuskulu	Välisraha/asjaomaste asutuste tegevuskulu	Välisraha/asjaomaste asutuste tegevuskulu
14.3. Käivitada regulaarne seire alaealiste kohtueelse- ja kohtumenetluse ning vahi all hoidmise pikkuse üle	JM	40 000	JM tegevuskulu	JM tegevuskulu	JM tegevuskulu ²⁶
Meetme 14 kogukulu	Meetme 14 kulud planeeritakse JM ja SiM eelarvesse iga-aastaselt riigieelarve kujundamise ja tööplaanide täpsustamise protsessis.				
Meede 15. Alaealiste õigusrikkujate karistussüsteemi arendamine					
15.1. Parandada alaealiste kinnipidamistingimusi, viies alaealised kinnipeetavad üle Viru Vanglasse	JM (kinnipidamiskohad) tegevuskulud	-	29 850 714	29 850 714	59 701 428
15.2. Koolitada Viru Vangla noorteosakonnas tööle asuvaid ametnikke spetsiaalselt tööks alaealiste ja noorte kinnipeetavatega	JM (kinnipidamiskohad) tegevuskulud	²⁷	100 000	-	100 000
15.3. Analüüsida alaealiste karistuste tulemuslikkust ning vajadusel täiendada selle tulemusel karistusliikide või mõjutusvahendite valikut	JM (kinnipidamiskohad) tegevuskulud	²⁸ 70 000	65 000		135 000
Meetme 15 kogukulu			30 050 714	29 850 714	59 901 428²⁹
Meede 16. Alaealiste kinnipeetavate resotsialiseerimiseks sekkumisprogrammide valiku laiendamine					
16.1. Korraldada regulaarselt alaealistele kinnipeetavatele agressiivsuse asendamise	JM (kinnipidamiskohad)	-	29 250	29 250	58 500

²⁵ Punktis 14.2 nimetatud tegevuse finantseerimise üheks võimaluseks on taotleda arengukava kestvusajal vahendeid Euroopa Komisjonilt.

²⁶ Tegevuse 14.3. kogukuludes sisaldub ka 2007.a prognoositud "40 000 krooni", mis on JM tegevuskuludest eraldi arvestusliku summana välja toodud. 2008. a ja 2009. a tegevuskulude raames eraldi summasid välja ei tooda.

²⁷ JM taotles oktoobris 2006 lisavahendeid 100 000 ulatuses.

²⁸ JM taotles oktoobris 2006 lisavahendeid 150 000 ulatuses.

²⁹ Summas sisalduvad nii rendimaksud kui ka personalikulud.

treeninguid	tegevuskulud)				
16.2. Rakendada regulaarselt alaealiste kinnipeetavatele viha juhtimise programmi	JM (kinnipidamis-kohad) tegevuskulud	24 381	24 381	-	48 762
16.3. Rakendada regulaarselt alaealiste kinnipeetavatele programmi "Vabaduse lävel"	JM (kinnipidamis-kohad) tegevuskulud	28 340	29 757	31 245	89 342
Meetme 16 kogukulu		52 721	83 388	60 495	196 604

1.5. Arengukava elluviimine, selle täitmise seire, täiendamine ja lõpetamine

Arengukava elluviimist koordineerib Justiitsministeerium. Arengukava elluviimises osalevad peale Justiitsministeeriumi ka Haridus- ja Teadusministeerium, Siseministeerium, Sotsiaalministeerium koos oma valitsemisala asutustega, kohalikud omavalitsused ning kindlasti kaasatakse MTÜsid.

Arengukavas kavandatud tegevuste elluviimisest jooksva ülevaate saamiseks hinnatakse igal aastal arengukava täitmise seis. Selleks tuleb asjakohasel ministeeriumil (HTM, SiM, SoM) igal aastal koostada oma vastutusalasse jäävate meetmete ja tegevuste elluviimise kohta kokkuvõtte ja esitada see hiljemalt iga järgmise aasta 1. veebruariks Justiitsministeeriumile. Justiitsministeerium koostab kokkuvõtte oma vastutusalasse jäävate meetmete ja tegevuste elluviimise kohta. Esitatud kokkuvõtted on aluseks Justiitsministeeriumi koordineerimisel koostatavale aruandele arengukava täitmise kohta. Aruanne esitatakse hiljemalt iga aasta märtsis Vabariigi Valitsusele heakskiitmiseks. Arengukava aruanne lisatakse lisamaterjalina tegevuskava „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010“ alusel koostatavale ettekandele, mille justiitsminister esitab kord aastas Riigikogus.

Arengukava vaadatakse läbi ja seda ajakohastatakse vähemalt kord aastas. Vajadusel esitatakse ettepanekud arengukava täiendamiseks valitsusele koos iga-aastase arengukava täitmise aruandega.

Arengukava täitmise lõpparuande koostamiseks esitab iga ministeerium hiljemalt 2010. aasta 1. veebruariks Justiitsministeeriumile kokkuvõtte oma vastutusalasse kuuluvate meetmete ja tegevuste täitmisest arengukava kogu perioodi jooksul. Ministeeriumide esitatud kokkuvõtteid arutatakse Justiitsministeeriumi eestvedamisel toimival arengukava lõppümarlual. Ministeeriumide koondkokkuvõtete ja lõppümarluala arutelu põhjal koostab Justiitsministeerium arengukava lõpparuande. Lõpparuanne kooskõlastatakse eelnevalt asjaomaste ministeeriumidega (HTM, SiM, SoM) ja MTÜdega. Hiljemalt 15. maiks 2010. a esitab Justiitsministeerium lõpparuande Vabariigi Valitsusele heakskiitmiseks.

2. Valdkonna hetkeolukord

2.1. Alaealiste kuritegevus

2.1.1. Alaealiste õigusrikkujate ja alaealiste poolt toime pandud kuritegude üldarvud

Enamik alaealisi õigusrikkujaid paneb toime ühe, vähesed mitu kuritegu. 2005. a selgitati välja 1712 kuritegudes kahtlustatavat alaealist, kes olid kokku pannud toime 3768 kuritegu. Alaealiste poolt toime pandud väärtegude kohta tegi politsei samal aastal veidi üle 23500 otsuse.

Tabel 2. Alaealiste arv ja osakaal kindlaks tehtud kahtlustatavaga kuritegudes aastail 1995–2005

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003*	2004	2005
Arv	2074	2044	1894	1779	1824	1920	2068	943	895	1415	1712
Osakaal (%)	20,1	18,8	18,0	17,9	16,3	14,4	15,4	9,8	8,2	10,1	10,4

* 2002. a muutus politsei statistika kogumise süsteem, seega 2002. ja 2003. a andmetes võib olla ebatäpsusi.

Allikas: Politseiameti politseitöö osakond

Ametlik kuritegevuse statistika ei peegelda alati kõige adekvaatsemalt kuritegevuse tegeliku leviku ulatust. Seepärast on välisriikides kuritegevuse täpsemaks hindamiseks võetud kasutusele mitmesuguseid meetodeid. Nendest tuntumad on kuriteoohvriuringud ja *self-report* meetodil tehtavad elanikkonna küsitlused.³⁰ Eesti osales esimest korda rahvusvahelise ohvriuringu korraldamises 2004.-2005. a.³¹ Justiitsministeeriumi tellimisel on esimest korda Eestis käsil noorukite antisotsiaalse käitumise leviku hindamise uuring, mille tulemused peaksid valmima 2006. a lõpuks.

2.1.2. Alaealiste toime pandud õigusrikkumised

Valdav osa alaealisi õigusrikkujaid ei pane toime suuri ja raskeid kuritegusid, vaid pigem varavastaseid ja nn staatusega seonduvaid rikkumisi (koolikohustuse mittetäitmine, suitsetamine, alkoholitarbimine, avaliku korra rikkumine jms). Alaealiste väärtegudest moodustavad ligi 70% alkoholi- ja tubakaseaduse rikkumised.

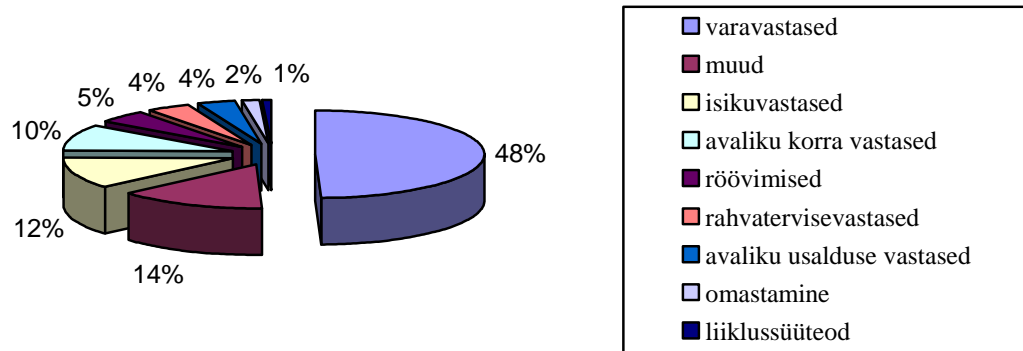
Alaealiste toime pandud varavastastest süütegudest moodustavad suurima osa vargused. Viimastel aastatel on suurenenud eeskätt vargused kaubandusettevõtetest ja sõidukitest, samuti ka sõidukite omavoliline kasutamine. Registreeritud alaealiste toime pandud isikuvastastest süütegudest on enamuse kehalise väärkohtlemise juhtumid. Nende süütegude sagenemise üheks põhjuseks on ka asjaolu, et kuivõrd enne kriminaalmenetluse seadustiku jõustumist alustas kehalise väärkohtlemise korral menetluse kohus erasüüdistusmenetluses kannatanu või tema esindaja taotluse alusel, ei kajastunud see politseistatistikas. Politsei on registreerinud aastas keskmiselt kümnekond alaealiste poolt toime pandud eluvastast süütegu (nt tapmine, mõrv). Täpsem ülevaade alaealiste kuritegevuse struktuurist on esitatud ka joonisel 1 ja lisis 3.

³⁰ TÜ Õigusinstituudi lähteülesanne *self-report* uuringule.

³¹ Uuring on kättesaadaval:

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=9963/ohvriuring_2004_sisu.pdf.

Joonis 1. Alaealiste kuritegevuse struktuur karistusseadustiku peatükkide kaupa, 2005

Allikas: Justiitsministeerium, kriminaalmenetlusregister.

Ka alaealiste komisjoni suunatakse alaealisi kõige sagedamini varavastaste süütegude tõttu (ligi 40%). Neist ligi pooltel juhtudel on tegemist olnud 100 krooni piirimaile jäänud pisivargustega (nende toimepanijate seas on enim esindatud kuni 13-aastased ja veidi rohkem ka tüdrukud). Komisjoni suunamise sageduselt teiseks põhjuseks on koolikohustuse mittetäitmine, järgnevad kehalise väärkohtlemise juhtumid ja uimastite tarbimine (alkoholi, narkootikumide ja suitsetamise tõttu on komisjoni suunatud ligi 15% alaealistest õigusrikkujatest).³²

Eesti noorte uimastitarbimise kasvu näitavad ka teiste uuringute andmed³³. Kui 1995. a oli mingit illegaalset uimastit katsetanud õpilaste osakaal 7%, siis 1999. a 15% ja 2003. a juba 24%. Kõigi uimastitega, nii legaalsete kui ka illegaalsetega, alustab suurem osa õpilasi väga noorena. Enam kui neljandik end elu jooksul purju joonud poistest on teinud seda 12-aastasena või nooremana. Regulaarsetest suitsetajatest on kolmandik poisse ja viiendik tüdrukuid alustanud 12-aastasena või varem. Sama kehtib ka illegaalsete uimastitega katsetamisel: kuuendik uimastitega katsetanud õpilastest on mingit uimastit, peamiselt kanepit või amfetamiini, proovinud 12-aastasena või varem.

2005. a oli ligi 850 ehk veidi enam kui viiendik alaealiste kuritegudest toime pandud isikute poolt, kes olid juba varem kokku puutunud õigussüsteemiga. Politseiametnike hinnangul suureneb retsidiivsus alaealiste õigusrikkujate hulgas. 2004. aastaga võrreldes oli 2005. a alaealisi korduvõigusrikkujaid ligi 200 võrra rohkem. Ka alaealiste komisjonide statistika kohaselt on korduvarutelude arv aasta-aastalt kasvanud. See näitab, et alaealise probleemi esmakordne arutelu ei ole olnud tulemuslik või on alaealine vahepeal toime pannud uue õigusrikkumise.

Kohtustatistika järgi on esimese astme kohtus arutatud alaealistest eelnevalt karistatuid ligi kolmandik. Alaealistest kinnipeetavatest on eelnevalt karistatuid keskmiselt 15%. Retsidiivsus on suurem varavastaste süütegude toimepanijate seas.

Kaasosaliste olemasolu võib soodustada noorte kuritegelikku käitumist. Ligi pooled alaealiste komisjonidesse suunatud noored olid komisjoni suunamise põhjuseks olnud juhtumite puhul

³² Käitumisraskustega noored ja neile kohaldatud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. A. Tiko, I.-E. Rannala. 2006. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika uuringud.

³³ ESPAD 1995, 1999, 2003. Narkomaania Eestis 2005, TAI.

tegutsenud grupis – tegu oli varguse, grupiviisilise vägivalda või sissetungiga. Ka alkoholi pruugitakse sagedamini rühmas ja grupiviisilisi tegusid sooritavad poisid oluliselt sagedamini.³⁴

Politseistatistika kohaselt oli 2005. a registreeritud alaealiste kuritegudest veidi üle 40% toime pandud grupis. Ligi 2/3 alaealiste grupi poolt toime pandud süütegudest olid vargused, põhiosa grupis toime pandud vargustest moodustasid vargused sõidukitest ja sõidukite omavoliline kasutamine. Grupis toime pandud asjad jõuavad sagedamini kohtusse. Näiteks kohtulahendite registri põhjal võib öelda, et 2005. a jõustunud kohtuotsuste osas oli 65% süüdimõistetud alaealistest kuriteo toime pannud grupis.

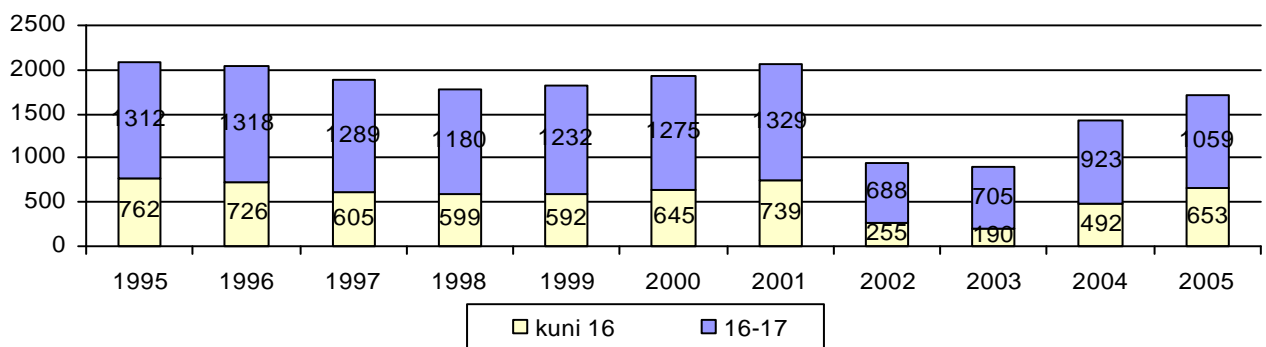
2.1.3. Alaealiste õigusrikkujate sotsiaalsed karakteristikud Eestis

Välisriikide uuringud näitavad, et alaealiste delinkventse käitumise arengut mõjutavad mitmed individuaalsed, perekonna, eakaaslaste, kooli ja naabruskonnaga seotud tegurid (vt ka lisa 4). Lapse varajases elustaadiumis on tähtsamad individuaalsed ja perekondlikud riskitegurid, hilisemas eas muutub oluliseks eakaaslaste, kooli ja kogukonna mõju. Alaealise õigusrikkuja peamised sotsiaalsed karakteristikud on toodud alljärgnevalt.

Vanuseline jaotus

Kui politseistatistika järgi on aktiivseim grupp kuritegusid sooritanud alaealistest 16–17-aastased, siis aasta-aastalt on hakanud suurenema ka nooremate isikute arv, kellel on olnud kokkupuuteid õigusrikkumistega. Alaealiste komisjonides, kus arutatakse 7–18-aastaste õigusrikkumisi, puututakse kõige sagedamini kokku 13- ja 14-aastastega³⁵. 2005. aastal komisjoni suunatud olid ligi pooled (1817) nooremad kui 14-aastased, kes olid toime pannud väärteo või kuriteo tunnustele vastava teo.³⁶ Koolikohustuse probleemid muutuvad tõsisemaks juba 13-aastastel ja kulmineeruvad 15- ja 16-aastastel. Ka haridusstatistika näitab, et kooliskäimise katkestajate arv põhikoolis kasvab hüppeliselt 6. ning on suurim 8. ja 9. klassis.

Joonis 2. Kindlaks tehtud alaealiste kahtlustatavate arv vanuserühmade kaupa aastail 1995–2005

Allikas: Politseiameti politseitöö osakond.

³⁴ Käitumisraskustega noored ja neile kohaldatud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. A. Tiko, I.-E. Rannala. 2006. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika uuringud.

³⁵ Käitumisraskustega noored ja neile kohaldatud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. A. Tiko, I.-E. Rannala. 2006. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika uuringud.

³⁶ Alaealiste komisjonide 2005. aasta statistika. Haridus- ja Teadusministeerium.

Sooline jaotus

Üldiselt peetakse sugu tugevaks kriminogeenseks riskiteguriks, risk toime panna õigusrikkumisi on meestel tunduvalt suurem kui naistel. Nii politsei- kui ka alaealiste komisjonide statistika toetab üldjoontes seda seaduspära. Politsei ja komisjonide vaatevälja satuvad valdavalt poisid. Ka süüdimõistetud alaealiste hulgas on enim poistest õigusrikkujaid. Alaealiste komisjoni andmed viimaste aastate kohta aga näitavad, et veidi on hakanud suurenema ka tüdrukute osakaal, ning komisjoniliikmete hinnangul on tüdrukute probleemid üldjuhul tõsisemad.

Haridustaust

Tutvunud alaealiste komisjoni suunatud noorte haridustaustaga, selgus, et ligi 90% õpib tavakoolis. Ligi kümnendik õppis kas lihtsustatud õppekava järgi, sanatoorses koolis või kutsekoolis.

Koolide hinnangul tuleb komisjoni suunatud tavakooli õpilastest ligi 2/3 õppimisega toime, klassikursust on korranud ligi 15%. Tugi- ja individuaalõppel, koduõppel ja kasvatusraskustega laste klassis õppis kokku ligi kümnendik komisjoni suunatutest.

Veidi vähem kui viiendiku komisjoni suunatud õpilaste õpiedukust hindavad õpetajad heaks või isegi väga heaks. Keskmiseks on õpetajad hinnanud alaealise õpiedukuse ligi kolmandikul komisjoni suunatutest ning halvaks või väga halvaks peaaegu poolte probleemsete alaealiste puhul.

Korduvalt alaealiste komisjoni suunatud seas oli aga oluliselt rohkem neid, kes olid jäänud klassikursust kordama, õppisid abikoolis või olid suunatud individuaalõppesse. Ka kooli hinnangud selliste korduvsuunatud õpiedukuse kohta olid negatiivsemad: nende õpiedukust hindas kool heaks või väga heaks vaid alla 10% juhtudest ja halvaks või väga halvaks ligi 2/3 juhtudest.³⁷

Peretaust

Välisriikide uuringud näitavad, et mittetraditsiooniliste perede noortel on suurem risk õigusrikkumisi toime panna. Seda kinnitab ka alaealiste komisjonides korraldatud uuring: komisjoni suunatud alaealised on valdavalt mittetraditsioonilisest perekonnast (kokku 87% nendest, kelle kohta vastav info oli olemas); terviklikus bioloogilises perekonnas on üles kasvanud vaid veidi rohkem kui kümnendik (13%). Kõige rohkem on üksikvanemaga (50%), seejärel uusperekonnas³⁸ (20%) kasvavaid noorukeid. Vanavanemate hoole all kasvas 9% ja lastekodus 8% komisjoni suunatutest.

Komisjoniliikmete hinnangul satuvad komisjoni sagedamini noored, kelle peres on probleeme nii sotsiaalse kui ka majandusliku toimetulekuga. Raskemate probleemidena nimetasid komisjoniliikmed alkoholiga liialdamist, töötust, muutusi perestruktuuris ja üksikvanema ülehõivatust tööga. Korduvalt komisjoni suunatud noorte peretaustas on oluliselt rohkem riskitegureid. Alaealiste komisjoni käsitlevast uuringust selgus ka, et komisjoni suunatud noorte üle on kodune järelevalve olnud sageli nõrk, vanemate kasvatuspraktika ja sotsiaalsed oskused puudulikud.

³⁷ Käitumisraskustega noored ja neile kohaldatud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. A. Tiko, I.-E. Rannala. 2006. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika uuringud.

³⁸ Uusperekonna all peetakse silmas perekonda, kus üks lapsevanem või mõlemad lapsevanemad on asendunud uue isikuga ehk siis on peres kasuvanem ja tihti ka kasuõed ja -vennad.

2.2. Alaealistele suunatud kuriteoennetus

2.2.1. Ennetustöö kontseptuaalsed lähtekohad

Kuriteoennetus on kõigi riiklike ja omaalgatuslike abinõude kogum süütegude ärahoidmiseks. Kuriteoennetuse eesmärgiks on kõrvaldada kuritegevuse põhjused ja soodustegurid, vähendada võimalusi kuritegelikult käituda, hoida ära või raskendada süütegude toimepanemist ning luua kuritegevuse kui probleemi suhtes üldise hukkamõistu õhkkond.

Süütegude arvu suurenemine toob kaasa vajaduse tegusama ennetustöö järele. Süütegude ennetamise edukus sõltub mitme ametkonna, sh riigi, kohalike omavalitsuste, mittetulundussektori koostööst, et vältida süütegude ja muude korrarikumiste toimepanemist, vähendada süütegude soodustegurite mõju ning tagada avalik kord. Seisukohta, et süütegude ennetamine ei ole edukas üksnes kriminaaljustiitsüsteemi või riigivõimu abil ning et ennetustöösse tuleb kaasata võimalikult suur ring isikuid ja organisatsioone, jagab ka Riigikogu, kes on heaks kiitnud „Kriminaalpoliitika arengusuundad aastani 2010“. Käesoleva arengukava sisuks on alaealiste toimepandavate süütegude ärahoidmine. Alaealiste probleemidega tegelemine ja ka muu ennetustöö keskendub peamiselt kohalikesse omavalitsustesse. Seesugust lähenemist toetab ka muu maailma praktika³⁹.

Kriminaalpoliitika arengusuundades jaotatakse süütegude ennetusmeetmed kolmeks:

- 1) sotsiaalsed ja hariduslikud ennetusmeetmed (nn esmase taseme ennetus),
- 2) olustikulised ennetusmeetmed (sekundaarne ennetustase),
- 3) tagajärgedega tegelemise meetmed (tertsiaarne ennetustase).

Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete rakendamise all mõeldakse kuritegude ennetamisstrateegiaid, mis põhinevad kuritegevust põhjustavate tegurite mõjutamisel sotsiaal-, haridus-, noorte-, kultuuri-, aga ka kiriku-, majandus-, liiklus- jms poliitika kaudu. Nende abil tuleb luua vajalikud eeldused ja optimaalsed tingimused kõigi ühiskonnaliikmete, ka alaealiste sotsialiseerimiseks vastavalt ühiskonnas püstitatud eesmärkidele. Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete seisukohalt on seega oluline tagada laste kasvatus ja nende sotsialiseerimine haridussüsteemi, noorsootöö valdkondade jms kaudu. Oluline on tegelda noortega enne, kui on ilmnenud probleemid.

Erinevalt sotsiaalsetest ja hariduslikest ennetusmeetmetest on olustikulise ennetustöö eesmärgiks mõjutada juba potentsiaalselt delinkventseid isikuid või kriminogeenseid olukordi ja kohti. Seda on võimalik saavutada nt alaealiste komisjonide ja tõhusa lastekaitsetöö abil, samuti sotsiaalprogrammide ning muude alaealistele suunatud mõjutusvahendite rakendamise teel.

Süütegude tagajärgedega tegelemise ehk tagajärgede kõrvaldamise meetmete rakendamise all mõistetakse eelkõige karistusõiguslikke ja politsei poolt rakendatavaid meetmeid alaealiste retsidiivsuse vähendamiseks. Siin on eelduseks juba ühe kuriteo toimepanemine ja peamiseks eesmärgiks on ära hoida sellele järgnevaid kuritegusid. Kolmanda tasandi ennetusvahendid ei ole aga üksnes formaalsed karistusõiguslikud sanktsioonid, vaid siia kuuluvad ka nt kurjategija ja

³⁹ ÜRO juhend „Guidelines for the Prevention of Crime“(2002), vt http://www.unodc.org/pdf/res_2002-13.pdf, EL Nõukogu otsus (28. mai 2001) Euroopa kriminaalpreventsiooni võrgustiku loomise kohta, vt http://www.eucpn.org/docs/1_15320010608en00010003.pdf.

ohvri lepitamine, otstarbekuse kaalutlusel süüteo menetluse lõpetamise võimalus jmt. Süütegude tagajärgedega tegelemise alla tuleb arvata ka tegevused, mille eesmärk on aidata kuriteoohvreid ja vähendada või heastada muul viisil kuritegudega tekitatud kahju.

2.2.2. Kuriteoennetuse projektide rahastamise korraldus

Eestis on kuriteoennetusele suunatud raha jaotunud mitme asutuse vahel. Mitmesuguseid ennetusprojekte ja -tegevusi toetavad näiteks nii Justiitsministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium, sh alaealiste komisjonid, Siseministeerium, Hasartmängumaksu Nõukogu jt. Samas puudub terviklik koondülevaade rahastatud projektidest ja nende tulemustest ning selge spetsialiseerumine toetatavate teemade osas (toetatakse ühesuguseid sihtrühmi ja tegevusi).

Justiitsministeerium on riigieelarvelise eraldise kaudu toetanud MTÜde, sihtasutuste ja kohalike omavalitsuste projekte alates 2004. aastast (seni kokku ligi 4 miljoni krooniga). Toetust on saanud projektid, mis on valdavalt suunatud alaealiste õigusrikkumiste toimepanemise vähendamisele, koolikohustuse mittetäitmisele või uimastite tarbimisele kalduvate noorte käitumisharjumuste muutmisele. 2005. a lisandus alaeesmärgina alaealiste komisjonide noori hõlmavate sotsiaalprogrammide elluviimine ja 2006. a toetusprogrammide rakendamine nimetatud sihtrühma vanematele. 2005. aastast toetab JM pikaajaseid mittetulundusühingutest koostööpartnereid, 2005. ja 2006. a eraldati tegevustoetus MTÜ-le Eesti Naabrivalve.

Politsei viib kuriteoennetuse raames ellu mitmesuguseid uimastiennetus- ja õiguskasvatussisuga projekte (viimastel aastatel kulu aastas 1,2 miljonit krooni), korraldab avalikke esinemisi kogu õppeaasta jooksul nii koolieelsetes lasteasutustes kui ka koolides, suviti ka lastelaagrites. Kui projektid on suunatud valdavalt riskioludes elavatele lastele, siis avalikud esinemised peavad laste kõrval silmas ka pedagooge ja lapsevanemaid. Teemade valikul võetakse arvesse nii sihtrühma soove kui ka piirkonna õiguskorra analüüsi tulemusi ja riskitegureid. Laste puhul on sihtrühmadeks lasteaialapsed, 1.–4., 5.–9. ja 10.–12. klasside õpilased.

Lasteaedades käsitletakse avalikel esinemistel jt ennetusüritustel selliseid teemasid nagu ausus ja sallivus, mis on hea ja mis halb, alustatakse ka teabe jagamisega ohutu liiklemise kohta. 1.–4. klassi õpilastele räägitakse jätkuvalt liikluse teemal, lisanduvad lapse õigused ja kohustused ning samuti võetakse kõne alla vargus, vägivald ja uimastid. 5.–9. klassi õpilastele räägitakse täpsemalt tubaka, alkoholi ja narkootikumide teemal, samuti koolikohustuse mittetäitmisest ja vägivallast. 10.–12. klassi õpilastega jätkatakse vestlusringis uimastite ja vägivalla teemade käsitlemist ning tutvustatakse, mida keelab seadus alaealisele. Paralleelselt lastele mõeldud üritustega on vanematele ja pedagoogidele suunatud esinemiste eesmärgiks teavitada sihtrühma alaealiste võimalikest probleemidest, õigusrikkumiste tekkepõhjustest ja tagajärgedest, samuti selgitada seadusega ettenähtud täiskasvanute õigusi ja kohustusi ning vastutust.

Alaealiste komisjonide projektid

Maakondlikud alaealiste komisjonid korraldavad samuti iga-aastasi ennetusprojekti konkursse, 2006. a 1,6 miljoni krooni ulatuses. Kuriteoennetuse arengukavade koostamise kõrval (enamik kehtib aastani 2007) on ennetusprojektid sisuliselt ka ainuke hoob, millega koordineerida alaealiste kuriteoennetust maakonnas.

Alaealiste komisjonide toetatud ennetusprojektid jagunevad peamiselt kolme kategooriasse: sotsiaalsete oskuste kujundamine, vaba aja veetmise võimaluste pakkumine ja töölaagrid. 2005. a olid veidi enam kui pooled projektid suunatud vaba aja sisustamisele, kolmandik sotsiaalsete oskuste suurendamisele ja veidi vähem kui viiendik töölaagrite toetamisele. Sellise sisuga programmide toetamine võib tuleneda paljuski projektikonkursile esitatud taotluste olemusest, mitte aga konkreetse piirkonna vajadusest ja alaealiste komisjonide toetamise eelistustest.

2.2.3. Sotsiaalsed ja hariduslikud meetmed

Lastekaitse roll alaealiste kuritegevuse ennetuses

Välisriikides ja üha enam ka Eestis on jõutud arusaamisele, et efektiivne töö alaealise õigusrikkujaga eeldab individuaalset lähenemist ning tugevat meeskonna- ja võrgustikutööd. On tähtis, et alaealine õigusrikkuja ei jääks oma probleemiga üksi ja et tema õigusrikkumise põhjuste ning riskiteguritega tegeldakse järjepidevalt alates probleemi märkamisest kuni selle lahenumiseni. Selline lähenemine eeldab, et iga alaealise probleemi lahendamise eest seisab konkreetne isik – juhtumikorraldaja, kes tegeleb ühe alaealise probleemiga algusest lõpuni. Juhtumikorraldaja ei tööta kindlasti üksi, vaid teeb vajadusel koostööd teiste erialaspetsialistidega (nt kooli sotsiaaltöötaja, lastekaitseametnik, haridusametnik, politsei, kriminaalhooldaja), et ühiselt korraldada teenuste, mõjutusvahendite pakkumist vastavalt alaealise vajadustele.

Praegu ei tehta veel tõhusat võrgustikutööd alaealise õigusrikkuja probleemide lahendamiseks kõikjal üle Eesti. Sestap pole alati tagatud ka alaealise probleemi varajane märkamine ja sellele õigel ajal reageerimine. Ka koostöös eri asutuste vahel on veel arenguruumi, selles tuginetakse praegu veel peamiselt isiklikele kontaktidele ja palju tegeldakse alaealiste puhul üksikjuhtumiga. Võrgustikutöö rakendumist raskendab nii see, et igal pool pole piisavalt spetsialiste (nt lastekaitseametnike, psühholoogide, sotsiaalpedagoogide vähesuse tõttu), kes lapse probleemidega tegeleksid. Lastekaitsetöötajate arv Eestis on võrreldes viimaste aastatega küll suurenenud, ent jääb siiski alla eesmärgiks seatud lastekaitsetöötajate ja laste suhtarvule 1:1000. Kui 2001. aastal oli ametis 117 lastekaitsetöötajat, siis 2005. aastal 153 (16 maavalitsuste ja 137 kohalike omavalitsuste juures). Lastekaitseametnike puudus on takistuseks eelkõige väiksemates ja maapiirkonna omavalitsustes.

Seni ei ole selge olnud ka juhtumikorralduse süsteem ehk kes peaks lapse õigusrikkumise korral olema juhtumikorraldaja, missugune oleks juhtumikorraldaja täpne roll, kuidas peaks toimuma infovahetus eri spetsialistide vahel alaealise õigusrikkuja probleemide lahendamisel.

Tabel 3. Lastekaitseametnike arv aastail 2003–2005

Maakond	2003			2004			2005		
	KOV	MV	Kokku	KOV	MV	Kokku	KOV	MV	Kokku
Tallinn	33	3	36	34	3	37	35	3	38
Harjumaa, va Tallinn	17	1	18	19	1	20	15	1	16
Hiiumaa	3	0	3	3	0	3	2	0	2
Ida-Virumaa	14	1	15	16	1	17	18	1	19
Jõgevamaa	7	1	8	7	1	8	10	1	11
Järvamaa	3	1	4	2	1	3	3	1	4
Läänemaa	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Lääne-Virumaa	9	1	10	8	1	9	7	1	8
Põlvamaa	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Pärnumaa	12	2	14	13	1	14	13	1	14
Raplamaa	3	0	3	3	0	3	5	0	5
Saaremaa	6	1	7	7	1	8	6	1	7
Tartumaa	13	1	14	11	1	12	12	1	13
Valgamaa	1	1	2	1	1	2	2	1	3
Viljandimaa	5	1	6	5	1	6	6	1	7
Võrumaa	2	1	3	1	1	2	1	1	2
KOKKU	130	17	147	132	16	148	137	16	153

Allikas: Sotsiaalministeerium.

Perepõhine sekkumine

Välisriikide uuringud näitavad, et alaealiste käitumisprobleemide ja delinkventsuse ärahoidmisel on tõhusad mitmesugused perepõhised sekkumisprogrammid. Näiteks kodukülastuse programmid, vanemate õpetamine kombineeritult laste päevahoiu/eelkooliga, laste ja lastevanemate koolitus lasteaedades ning koolides, multisüsteemne teraapia ja funktsionaalne pereteraapia.⁴⁰

Nii Sotsiaalministeeriumi kui ka omavalitsuste praegu pakutavatest teenustest on mitmed mõeldud ka vanemate toetamiseks. Näiteks tugiisikuteenus on mõeldud lastele ja nende vanematele, et parandada toimetulekut igapäevaelus. Tugiisikuteenus aitab toimetulekuraskustes sattunud inimesel stabiilsesse elukeskkonda tagasi jõuda. Väärkoheldud lastele ja nende pereliikmetele on võimalik pakkuda nõustamisteenust, samuti osutada rehabilitatsiooniteenust alaealiste komisjoni otsusel lastele, kes ei täida koolikohustust või on toime pannud karistusseadustikus ettenähtud kuriteokoosseisule vastava õigusvastase teo. Nimetatud teenuste kõrval on laialt levinud mitmesugustes probleemsetes olukordades psühholoogi nõustamisteenuse kasutamine. Lisaks pakuvad mitmed MTÜd lastevanematele tasuta koolitusi ja nõustamist, mis on suunatud nende kasvatustavade ja ka sotsiaalsete oskuste parandamiseks (nt perekeskuse Sina ja Mina koolitused; Viljandi Noorte Huvikeskuse koolitusprogramm; MTÜ Eesti Naabrivalve projekt „Turvaline lasteaed“).

⁴⁰ Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiast ja programmide maailmas. Triin Edovald. 2005. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika uuringud 4.

Siiski on nimetatud teemaga tegelemiseks veel Eestis arenguruumi ning süsteemsest ja aktiivsest perepõhisest sekkumisest, eelkõige riskirühma laste vanematele kavandatud programmidest veel rääkida ei saa.

Hariduskorralduslikud tugisüsteemid

Koolil on oluline roll laste suhtlemis- ja käitumisoskuste kujundamisel, enesekindluse suurendamisel ja sotsiaalsete oskuste arendamisel. Seega on hariduslikud abinõud üks olulisi võimalusi alaealiste kuritegevuse vastu võitlemisel. Lapse abistamiseks tavakooli tingimustes on riik loonud järgmised võimalused:

- **Parandusõpe**, mis on mõeldud püsivate õpiraskustega laste psüühilise arengu, tunde- ja tahtevalla korrigeerimiseks eesmärgiga toetada lapse arengut ning aidata kaasa põhikooli riikliku õppekava omandamisele⁴¹.
- **Tasandusklassid** on loodud tavakoolide juurde püsivate õpiraskustega laste õpetamiseks, klassi täituvus on kuni 16 õpilast. Õpetust antakse diferentseeritult riikliku õppekava alusel⁴².
- **Individaalne õppekava (IÕK)** on hariduslike erivajadustega õpilasele koostatud õppekava, mis loob õpilasele tingimused võimetekohaseks õppimiseks ja arenemiseks. IÕK-d rakendatakse kas pidevalt või teatud aja vältel ühes või mitmes õppeaines⁴³.
- **Kasvatusraskustega laste klassid**, mille eesmärgiks on õpilase käitumisharjumuste korrigeerimine, koolieiramise vähendamine, üldise sotsiaalse pädevuse suurendamine ning õpiharjumuste ja väärtushoiakute kujundamine, et tagada võimetekohane edasijõudmine õppetöös⁴⁴.
- **Õpilaskodu** on kooli juurde moodustatud nädalakodu, kus tagatakse õpilasele tema individuaalsetele vajadustele ja huvidele vastavad õppimis-, elamis- ja kasvatustingimused⁴⁵. Õpilaskodu annab võimaluse aidata sotsiaalsete probleemidega last, kelle vanematel ei ole nende arendamiseks aega, tahtmist ega oskusi.
- **Koduõpe** on riiklikult ette nähtud teatud diagnoosiga või haiglas viibivatele õpilastele⁴⁶.
- **Logopeedilise abi** eesmärgiks on suulise ja kirjaliku kõne puuete ennetamine ja ravi. Logopeedilist abi võib pidada kõige kauem olemas olnud tugisüsteemiks õpiraskuste ennetamisel ja seetõttu on see ka enam levinud.
- **Pikapäevarühm** võimaldab õpilasele tuge ja järelevalvet õppetööst vaba aja sisustamisel ning koduste õpiülesannete täitmisel, pedagoogilist juhendamist huvide arendamisel⁴⁷.
- Selleks et toetada õpilase arengut ning soodustada kooli ja kodu koostööd, käivitati 2005. a iga-aastased **arenguvestlused õpilase, vanema ja klassijuhataja vahel**.
- Õpiraskustes ja hariduslike erivajadustega lastega tegelevatele osapooltele on loodud **nõustamisteenused**. Praegu on nõustamiskeskusi vaid üksikutes linnades (Tallinn, Tartu; Pärnu, Viljandi) ja need tegutsevad valdavalt kohaliku omavalitsuse rahastamisel.
- Üha rohkem on koolipidajad hakanud rakendama koolides **abiõpetajaid, psühholooge ning sotsiaaltöötajaid ja -pedagooge**. Usaldusväärne statistika psühholoogide ja sotsiaaltöötajate kättesaadavusest ja rakendamise ulatusest veel puudub.

⁴¹ Haridusministri määrus nr 34, 1999.

⁴² Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse §21 lg 4.

⁴³ Haridus- ja teadusministri määrus nr 61, 2004.

⁴⁴ Haridus- ja teadusministri määrus nr 38, 2004.

⁴⁵ Haridusministri määrus nr 79, 2002.

⁴⁶ Haridusministri määrus nr 24, 2000.

⁴⁷ Haridusministri määrus nr 15, 2000.

Kõiki eespool nimetatud tugisüsteeme saab rakendada vaid lapsevanema nõusolekul. Seetõttu on nii probleemide märkamise kui ka kohese sekkumise seisukohast oluline luua kooli ja kodu vahel hästi toimiv koostöövõrgustik. Tugisüsteemide rakendamisel on aga tihti takistuseks ka spetsialistide nappus. Nende olemasolu koolis ei sõltu üksnes kooli heast tahtest ja tegevusest, vaid ka koolipidaja soovist ja pingutustest. Seepärast ongi seni loodud erisuguste võimaluste kasutamise aktiivsus erinev ega pruugi alati vastata piirkonna vajadustele. Ülevaade rakendatud tugiteenustest 2004/2005. õa üldhariduse päevase õppe 1.–9. klassides on lisas 4.

2.2.4. Olustikuline ennetus

Olustikulist ennetustööd alaealiste hulgas tehakse valdavalt **alaealiste komisjonide ja erikoolide süsteemi** ehk laiemalt erinoorsootöö kaudu.

Alaealiste komisjonide süsteem

Alaealiste komisjonide süsteem loodi alaealise mõjutusvahendite seaduse alusel 1998. aastal. 2006. a 1. jaanuari seisuga on komisjonid loodud kõikide maavalitsuste juurde, peale selle tegutsevad need 41 kohalikus omavalitsuses, sh igas Tallinna linnaosavalitsuses. Alaealiste komisjonide võrgustikku haldab HTMi noorteosakond ja ENTK. Peamine süsteemi koordineerimise hoob on infopäevade, õppevisiitide ja koolituste korraldamine.

Komisjonide põhiülesanne on alaealistele õigusrikkujatele määratud mõjutusvahendite kohaldamise abil korraldada nende elu ning vähendada alaealiste järelevalvetust ja õigusrikkumisi soodustavaid tegureid.⁴⁸ Komisjonid peavad oma piirkonnas koordineerima ka kuriteoennetust alaealiste hulgas (vt ptk 2.2.3).

Alaealiste komisjonide töökoormus on viimastel aastatel oluliselt suurenenud. Kui 1999. a määrati mõjutusvahendeid 1847 korral 1308 alaealise suhtes, siis 2005. a juba 5061 mõjutusvahendit 4015 alaealise suhtes. Alaealisi õigusrikkujaid suunavad komisjoni politsei, prokuratuur ja kool. Politsei peab komisjoni suunama iga alaealise, kelle suhtes on väärteomenetlus lõpetatud, samuti iga ea tõttu süüvõimetu alaealise (st alla 14-aastase), kes on toime pannud õigusvastase teo (kuriteo- või väärteomenetlust sel juhul ei alustata). Sageli on praktikas võimalik mõjutada alaealisi, saatmata materjale alaealiste komisjonile. Nt poest kohakese varastanud 10-aastasele lapsele piisab tihtipeale juba politseivormis isikuga suhtlemisest ja kodusest pahandusest, sellise lapse saatmine alaealiste komisjoni ette võib talle mõjuda liiga traumeerivalt. Seetõttu võttis Riigikogu 15. juunil 2006. a vastu seadusemuudatuse, mille kohaselt võib politsei edaspidi igal konkreetset juhul otsustada, kas väärteo toime pannud alaealise puhul on vaja materjale alaealiste komisjonile edastada või mitte (kuriteo toime pannud alaealise suhtes menetluse lõpetamisel tuleb prokuratuuril ka edaspidi materjalid alaealiste komisjonile edastada). See muudatus peaks siiski komisjonide koormust lähiajal veidi vähendama.

Alaealiste komisjonidel on võimalik määrata üheksat erinevat mõjutusvahendit alates hoiatusest kuni erikooli suunamiseni. Kõige sagedamini määravad komisjonid mõjutusvahendina hoiatust, seejärel üldkasulikku tööd ja kolmandana suunatakse alaealine vestlusele psühholoogi, sotsiaaltöötaja vm spetsialisti juurde. Ligi kolmandikul juhtudel on tegemist nn kombineeritud

⁴⁸ Alaealiste komisjoni põhimääruse p 2. Põhimäärus on kinnitatud Vabariigi Valitsuse 22. septembri 1998. a määrusega nr 207.

mõjutusvahendi määramisega ehk korraga määratakse mitu mõjutusvahendit (vt komisjonide statistikat ka lisast 6).

Peamisteks probleemideks mõjutusvahendite kohaldamisel on mõjutusvahendite vähene kättesaadavus üle Eesti. Mõjutusvahendite kohaldamise võimalikkus sõltub olulisel määral spetsialistide ja programmide olemasolust ning koostöövõrgustiku tõhususest piirkonnas. Kõige raskem on komisjoniliikmete hinnangul leida võimalusi sotsiaalprogrammide rakendamiseks, samuti leida asjaomaseid spetsialiste ja ÜKTe kohti. Ka koolikorralduslikke meetmeid on vähe, ebaselge ja ajamahukas on lepitamise korraldus. Probleeme on protsessi järjepidevuse ja tagasiside puudumisega mõjutusvahendite tulemuslikkuse kohta.

Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolide süsteem

Eestis on kolm kasvatuse eritingimusi vajavate laste kooli (edaspidi *erikool*), mille nimekirjas oli 2006. a 1 jaanuari seisuga kokku ligi 170 õpilast. Puiatus ja Tapal (vene õppekeelega) õpivad poisid (õpilasi vastavalt 63 ja 60), Kaagveres tüdrukud (47). Erikoolide õpilased on 10–18-aastased, enamik õpib kolmandas klassiastmes (7.–9. klassis).

Erikooli saab suunata nii alaealiste komisjoni taotlusel kohtumääruse alusel⁴⁹ (2005. a suunati kohtumääruse alusel erikooli 94 õpilast) kui ka kohtuotsuse alusel, kui kohus otsustab 14–18-aastase isiku karistusest vabastada, kohaldades talle mõjutusvahendina erikooli paigutamist⁵⁰ (2005. a jõustunud kohtuotsuste alusel suunati kohtuotsuse alusel erikooli ligi 10 õpilast).

Riigikontrolli erikoolide auditis⁵¹ on erikoolide süsteemi tulemuslikkust hinnatud madalaks ja seda järgmistel põhjustel:

- Erikooli suunamine on aeganõudev ja kohmakas. Otsuse tegemisest erikooli jõudmiseni kulub neli nädalat kuni pool aastat, mis jätab paljud raskestikasvatatavad lapsed pikaks ajaks järelevalveta.
- Erikooli suunatakse väga erineva taustaga lapsi ja väga erineva raskusastmega õigusrikkumiste eest: koos on nii raskeid õigusrikkumisi toime pannud kui ka koolist süstemaatiliselt puuduv nooruk.
- Erikooli õppe- ja kasvatustöö ei arvesta lapse vajadusi. Erikoolides ei jätku psühholooge, sootuks puuduvad sotsiaaltöötajate ametikohad. Koolide materiaalne olukord on kohati väga vilets. Kasvatustöö on keskendunud eelkõige laste kontrollimisele, mitte nende arendamisele. See on üheks olulisemaks teguriks, miks paljud erikoolist lahkunud ei suuda ühiskonnas kohaneda.
- Puudub süstemaatiline järelhooldus. Kuigi on ilmne, et probleeme tekitanud keskkonda naastes on alaealise väärkäitumise risk suur, ei rakendata erikoolist lahkuva lapse suhtes mingit järjekindlat järelhooldust. Enamasti sõltub järelhoolduse kvaliteet kohaliku sotsiaaltöötaja heast tahtest ja oskustest, sest selged juhised puuduvad.

2006. a uuriti HTMi eestvedamisel erikoolide funktsioone, koolis viibivate õpilaste probleeme, õpilastele rakendatud tugisüsteeme ja sekkumismeetodeid ning personali täiendusõppe vajadusi.⁵² Uuringu tulemused töid õppetööd takistavate teguritena välja tugiteenuste ja õpiabi

⁴⁹ Alaealise mõjutusvahendite seaduse § 6.

⁵⁰ Karistusseadustiku § 87 lg 1 p 4.

⁵¹ Kontrolliaruanne nr 2-5/04/45, Erikoolide funktsioon ja tulemuslikkus, 18.06.2004.

⁵² Eesti kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolis 2005/2006. Tartu 2006. Tartu Ülikool, haridusteaduskond, pedagoogika osakond, Kristi Kõiv, Ene Mägi.

puudulikkuse ning õpikeskkonna füüsilise vajakajäämise. Kasvatustöös nähti puudujääkidenä eelkõige lähisuhte puudumist kasvatajate ja õpilaste vahel ning napp võimalusi saada praktilisi oskusi iseseisvaks eluks. Samuti toodi välja, et õpilastel puudus privaatsus, võimalus olla üks. Õpilaste omavahelisi suhteid iseloomustati selliste antisotsiaalse käitumise liikidega nagu vägivald, kiusamine ja ebatsensuurne kõnepruuk, mis enamjaolt olid ka õpilaste omavaheliste pingete aluseks.

2.2.5. Tagajärgedega tegelemine

Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses

Alaealiste kriminaalasjade menetlemiseks on hakatud spetsialiseeruma, kuigi see pole tagatud veel kogu justiitsahelas. Politseis on seni spetsialiseerunud peamiselt korrakaitseosakondades, täieliku spetsialiseerumiseni on jõutud prokuratuuris, nt Põhja Ringkonnaprokuratuuris on loodud lausa eraldi alaealiste osakond. Kohtunikud ei ole seni nii aktiivselt sellega tegelnud, ent 2006. a kohtupiirkondade reform peaks ka kohtunikke ergutama spetsialiseeruma.

Alaealiste kriminaalasjade menetlemise kiirus ja põhimõtted mängivad olulist rolli, et mõjutada noort mitte toime panema uut kuritegu ja sundida last tajuma selget seost rikkumise ja sellele järgneva reaktsiooni vahel. Justiitsministeeriumi 2005. a analüüs alaealiste erikohtlemise kohta näitas, et prokuratuuridel kulub alaealiste asjade menetlemisele üsna erinevalt aega, üldjuhul alla nelja kuu selleks ei piisa. Samuti ilmnes, et pigem nõuab rohkem aega kohtumenetlus kui eeluurimine. Alaealiste suhtes läbiviidavat kohtueelset menetlust pikendab peamiselt vajadus arvestada alaealiste kriminaalmenetlusele seatud erinõudeid, nagu lastekaitseametniku kaasamine ülekuulamistele, mille korraldus ei ole praegu kuigi selge, samuti vajadusel täiendavate psühholoogiliste uuringute tegemine lapse psüühilise seisundi väljaselgitamiseks jne.

Alaealiste õigusrikkujate puhul on hakatud üha enam kasutama alternatiivseid lahendusi ja järjest rohkem püütakse vältida täispikka kriminaalmenetlust. Prokuratuurid on asunud aktiivsemalt alaealiste asjade menetlusi lõpetama (enamjaolt saates materjalid edasi alaealiste komisjoni) ja kohtusse saadetud asjades alternatiivmenetlusi kohaldama. Enamasti saavad alaealiste asjad kohtus lahenduse kokkuleppemenetluses, täispikka ehk võistlevasse kohtumenetlusesse läheb alaealiste asju suhteliselt vähe (vt ka lisa 7).

Karistuspraktika alaealiste kriminaalasjades

Justiitsministeerium on analüüsinud kohtute karistuspraktikat alaealiste kriminaalasjades⁵³, analüüsi tulemused näitavad, et 2005. a jõustunud kohtuotsuste järgi mõisteti esimese astme kohtutes süüdi ligi 700 alaealist. 2005. a süüdimõistetud alaealised valdavalt vabastati karistusest tingimisi (65%). Tingimisi karistamist kohaldati peamiselt eelnevalt kohtulikult karistamata alaealistele. Rakendatavuselt järgmised karistusliigid alaealistele on vangistus (19%) ja karistuse kandmisest vabastamine, kohaldades mõjutusvahendeid (18%) nagu hoiatus, erikooli suunamine, käitumiskontrollile allutamine. Kui ka karistuse kandmisest vabastamist kohaldati üldjuhul neile, kellel eelnev kohtulik karistus puudus, siis reaalne vangistus määrati enamasti eelnevalt kohtulikult karistatud alaealistele. Rahalisi karistusi ja lisakaristusi määrati üksikutele, keskmiselt 1-2%-le süüdimõistetud alaealistest.

⁵³ JM kriminaalpoliitika osakonna tegevusanalüüs „Kohtute karistuspraktika alaealiste kriminaalasjades 2005. a“, 2006. a.

Alaealised kinnipidamisasutuses

Kinnipeeturegistri andmetel viibis 2006. a alguses kinnipidamisasutustes ligi 40 alaealist, enamik neist poisid ja 17-aastased. Praegu kannavad alaealised süüdimõistetud vangistust Viljandi Vanglas ning alaealisi vahistatuid peetakse kinni Tartu Vanglas. 75% alaealistest kinnipeetavatest kannab vanglakaristust varavastaste kuritegude, ligi viiendik isikuvastaste kuritegude eest. Enamik alaealisi kinnipeetavaid on ilma põhihariduseta.

Tabel 4. Noored kinnipeetavad vanglates aastail 1995–2005*

Vanus	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
13–14	2	0	1	1	0	1	1	0	0	1	0
15–17	34	72	59	47	53	64	67	54	46	56	37
18–21	368	383	457	455	436	518	422	268	359	435	377
Kokku	404	455	517	503	489	583	490	322	405	492	414

Allikas: Justiitsministeeriumi vanglate osakond.

* Andmed on aasta lõpu seisuga.

Koolikohustuslikus eas vahistatud ja süüdimõistetud peavad saama vanglas omandada haridust. Alaealistele vahistatutele on Tartu Vanglas loodud võimalused jätkata põhi- ja üldkeskharidust, Viljandi Vanglas on lisaks võimalik omandada kutset, sh osaleda eelkurseõppes. Hariduse andmise üle vanglates teostab järelevalvet HTM ning õpet annavad piirkonna üldhariduskoolid ja kutseõppekeskused. Alaealiste õppetegevuse toetamiseks on Viljandi ja Tartu Vanglas peale hariduskorraldaja ametikoha loodud ka sotsiaalpedagoogi ametikoht. Haridusprogramme vanglas toetavad raamatukoguteenus ja muu huvialane tegevus. Alaealiste kinnipeetavate päevakavas on kindel koht tervisespordil.

Alaealised kriminaalhooldusalused

Alaealiste kriminaalhooldusaluste arv on alates kriminaalhoolduse loomisest aastatega vähenenud. Kui 2002. aastal oli alaealisi kõigist kriminaalhooldusalustest 10%, siis 2005. a ligi 5%. Alaealiste kriminaalhooldusaluste arvu vähenemise on põhjustanud muu hulgas nii muutused seadustes kui ka alaealistele üha enam alternatiivsete karistusvõimaluste kasutamine.

Tabel 5. Alaealised kriminaalhooldusalused aastail 1998–2005

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kriminaalhooldusaluseid kokku	2085	5093	6356	7077	6682	7277	8084	7885
sh alaealisi	443	789	815	771	645	624	459	384
alaealiste osakaal (%)	21	16	13	11	10	9	6	5

Allikas: Justiitsministeeriumi kohtute osakond.

* Andmed on aasta lõpu seisuga.

2005. a lõpus kriminaalhoolduses arvel olnud 384 alaealist iseloomustasid järgmised näitajad. Enamus alaealistest kriminaalhooldusalustest ehk 354 (92%) olid noormehed, tütarlapsi oli 30 (8%). Vanuserühmade lõikes oli 13–14aastaseid 5 (1%) ja 15–17aastaseid 379 (99%). Rahvuselt oli ligi 62% eestlased, venelasi 35%. Kodakondsuse järgi oli eestlasi 306 (80%) ja järgmise suurema grupi moodustasid kodakondsuseta isikud – 61 (16%). 81 kriminaalhooldusalust oli

põhiharidusega, 295 algharidusega. 321 noort olid endiselt õpilased, seega võib loota, et nende haridustee ei jää poolikuks. Varem ei ole neist kriminaalkorras karistatud 313 noort, kuid 62 noort on juba eelnevalt karistatud. Toimepandud süütegu oli enamasti varavastane – 303 juhul, avaliku korra rikkumine 70 juhul ja isikuvastase süüteo on toime pannud 27 noort.

Kohus oli süüdi mõistnud ja määranud kriminaalhooldusele 246 noort (64%), ÜKT oli määratud 8 noorele (2%), vanglast oli vabanenud 4 (1%) ja šokivangistusest 22 noort (6%), mõjutusvahendit kohaldati 104 noorele (27%).

Kriminaalhooldusele määratud noortega tehakse mitmesugust tööd, kriminaalhooldusametnikud viivad noortele läbi rühmatöid, matku, programme jne. Kindlasti jälgitakse hariduse omandamist ja aidatakse vajadusel sellele kaasa.

3. Strateegilised eesmärgid ja meetmed ning tegevused nende saavutamiseks

I strateegiline alaeesmärk. Ennetustöö tõhustumine elanikkonna teadlikkuse tõusu ja hoiakute muutumise läbi

I strateegilise alaeesmärgi saavutamise indikaator:

Ennetustöö on tõhustunud, iga-aastasest kuriteoennetusosalaste projektide koondülevaatest nähtuvalt on suurenenud kuriteoennetusosalaste projektide hulk, läbiviidud koolituste arv ning elanikkonnale jagatavate infomaterjalide hulk (2007-2009). 2009. aasta kodanikuhariduse uuringust nähtuvalt on muutunud õpilaste hoiakud ja väärtushinnangud.

Meede 1. Kuriteoennetusele suunatud algatuste toetamine

Tegevused

1.1. Toetada iga-aastasi kuriteoennetusprojekte ja kuriteoennetust tegevate mittetulundusühingute tegevust.

Mitmed ministriumid (JM, SiM, SoM) toetavad rahaliselt oma valdkonna seisukohalt olulisi ennetusprojekte ja/või MTÜsid. Näiteks Politseiamet toetab prefektuuride uimastiennetuse ja õiguskasvatuse sisuga projekte, Sotsiaalministeerium toetab Hasartmängumaksu Nõukogu kaudu sotsiaalhoolekandeteenuseid pakkuvaid MTÜsid ja koostöös HTMiga Lastekaitse Liidu programmilist tegevust. HTMi eelarvest eraldatakse raha alaealistele komisjonidele ennetustööks.

1.2. Suurendada ennetustööd tegevate spetsialistide pädevust Euroopa Liidu Beccaria projekti⁵⁴ abil.

Projekti II etapi (2007–2009) eesmärk on koostada Euroopa kuriteoennetusspetsialistidele magistriõppeprogrammi ja käivitada see mõnes Euroopa ülikoolis. Projekti eestvedaja Eestis on Justiitsministeerium.

Indikaatorid

- Ennetusprojektid on ellu viidud ja mittetulundusühingutele tegevustoetus eraldatud.
- Kuriteoennetusega tegelevate spetsialistide täiendusõppevõimalusi on suurendatud Beccaria projekti abil.

⁵⁴ Alates 2003. a on JM olnud seotud Euroopa Komisjoni toetatud Beccaria projektiga, mille eesmärk on suurendada ennetustööd tegevate spetsialistide pädevust ja seega ka parandada nende töö kvaliteeti mitmesuguste hindamismeetodite koondamise ja väljatöötamise kaudu. Projektil on kaks etappi, neist esimene (2003–2006) keskendus projektide ja programmide kvaliteedi standardite väljatöötamisele ja nendekohaste teabematerjalide avaldamisele. Täiendav info üleval: www.beccaria.de, tõlgitud materjalid kättesaadavad <http://www.kuriteoennetus.ee/20266>. Projekti teise etapi eesmärk on Euroopa kuriteoennetusspetsialistidele magistriõppeprogrammi koostamine ja käivitamine mõnes Euroopa ülikoolis. Projekti teise etapi elluviimiseks on esmased kokkulepped sõlmitud, konkreetne tegevuste ajakava on veel kokku leppimata.

Meede 2. Alaealiste kuriteoennetusala teavitamine

Tegevused

2.1. Anda välja kuriteoennetusteemalisi trükiseid ja muid teabematerjale.

Politsei ja asjaomased MTÜd (nt MTÜ Eesti Naabrivalve) koostavad nõuandva sisuga voldikuid nii lastele kui ka nende vanematele. ENTK koostab lapsevanematele ja lastele infovoldiku alaealiste komisjonide töö kohta.

2.2. Levitada kuriteoennetusala infot kuriteoennetusveebi (www.kuriteoennetus.ee) ja teiste asjaomaste asutuste veebilehtede vahendusel.

Tulevikus koondada kuriteoennetusveebi vajalikke juhendmaterjale ka lasteaiatöötajatele, klassi- ja aineõpetajatele kuriteoennetusega tegelemiseks.

2.3. Käivitada mitmesuguste kuriteoennetusprojektide ja -programmide kohta regulaarse info kogumine.

Riigieelarvest rahastatavate ennetusprojektide kohta asutakse infot koondama 2007. a Justiitsministeeriumi eestvedamisel ja iga-aastased kokkuvõtted tehakse kättesaadavaks kuriteoennetusveebilehel.

Indikaatorid

- Välja on antud politsei ja asjaomaste MTÜde kuriteoennetusteemalisi trükiseid, samuti ENTK infovoldik alaealiste komisjonide kohta.
- 2007. aastast on olemas iga-aastane koondülevaade kõigi kuriteoennetusala projektide kohta.
- Kuriteoennetusveebis on olemas alaealiste kuriteoennetust käsitlev aktuaalne informatsioon.

Meede 3. Elanikkonna hoiakute mõjutamine

Tegevused

3.1. Politseil ja teistel asjaomastel asutustel, sh MTÜdel, korraldada kuriteoennetusliku sisuga loenguid lasteaedades ja üldhariduskoolides.

Politsei ja teiste asjaomaste asutuste, sh MTÜde loengute sihtrühmaks on nii õpilased, õpetajad kui ka lapsevanemad.

3.2. Rakendada ulatuslikumalt "Koolirahu" programmi.

"Koolirahu" programmi eesmärgiks on luua koostöös õpilaste ja õpetajatega sõbralik koolikeskkond. Programmi elluviimist koordineerib Eesti Noorsootöö Keskus, alates jaanuarist 2008 Lastekaitse Liit.⁵⁵

⁵⁵ "Koolirahu" programmi raames toimub kuriteoennetus järgmisel viisil: rahvusvahelise kogemuse vahetamine Interneti-põhiselt ning seminaride ja infopäevade korraldamine (Daphne-II 2006-1, Comenius); teavitamine ja info vahetamine ("Koolirahu" kodulehekülg, infovoldik); koolide aktiivne kaasamine "Koolirahu" programmi (plaanis on mitmeaastane põhjalik "Koolirahu" programmi elluviimise kampaania, milleks moodustatakse meeskond

3.3. Töötada õpetajatele välja metoodiline juhendmaterjal kuriteoennetustöö kohta ja teha ettepanekuid ülikoolidele vastavate teemade lülitamiseks õpetajate täienduskoolituskavadesse

Sellekohane metoodiline materjal on kavandatud alushariduse pedagoogidele, klassi- ja aineõpetajatele ning töötatakse välja REKKi juhtimisel koos teiste asjaomaste asutustega.

3.4. Viia riiklike õppekavade arendamisel õppekava üldosasse ja ainekavadesse (inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus) sisse kuriteoennetuse põhimõtted ja temaatika.

Põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava eelnõud (üldosa ja kõik lisad) ja rakenduskavade eelnõud peaksid valmima 2009. aasta detsembriks. Uuendatud õppekava rakendumine koolides algab alates 2010/2011 õppeaastast.

3.5. Hinnata regulaarselt õpilaste hoiakuid ja väärtushinnanguid⁵⁶ kodanikuühiskonna valdkonnas.

Selleks on plaanis osaleda rahvusvahelistes kodanikuhariduse uuringutes.

3.6. Käivitada *Lions Quest* sotsiaalsete toimetulekuoskuste (*Skills For Adolescence*) programmi katsetamine Eesti üldhariduskoolides.

Programm on mõeldud õpilaste sotsiaalse kompetentsuse arendamiseks. Praeguseks on programmi materjalid tõlgitud ja asutud neid kohandama Eesti haridus- ja kultuurikonteksti. Programmi rahastab *Lions-klubide rahvusvaheline fond (Lions Clubs International Foundation)*, kes on eraldanud vastava toetuse Eesti Lions-klubide piirkonnale.

Indikaatorid

- Politseiprefektuurid ja teised asjaomased asutused, sh MTÜd, on aastas korraldanud vähemalt 3500 kuriteoennetusliku sisuga loengut.
- "Koolirahu" programmi on täiendavalt rakendatud 30 koolis ning selle raames on hiljemalt 2008. aastal rakendatud vähemalt 10 koolis pilootprojekt "Erinevused teevad elu põnevaks", mis sisaldab tasuta loengusarja ja rollimänge tolerantsuse ja üksteise mõistmise teemal (kahes vanuseklassis, 1.–4. ja 5.–7. klass); 2009. aastaks on "Koolirahu" programmi raames

(psühholoog, "Koolirahu" programmi koordinaator jt) ja mille käigus kombineeritakse loenguid (koostöös programmi partneritega) kooli enese tegevusega. "Koolirahu" programmiga haakuvad otse ka programmi partnerite põhitegevused: 1) koolikiusamise ennetamine, sekkumine ning turvalisema koolikeskkonna kujundamine (Lastekaitse Liit); 2) eakaaslase toetamine ja nõustamine (MTÜ TORE); 3) tervise edendamine koolis (Tervise Arengu Instituut); 4) laste turvalisuse tagamine ning kuritegevuse ennetamine vaba aja sisustamise ja harivate ühisürituste kaudu (MTÜ Falck Noorteklubi); 5) turvalisuse suurendamine koolis probleemsituatsioonide märkamise ja sellest teavitamise teel (MTÜ Naabrivalve: koolivalve); 6) väärkoheldud laste, nende vanemate ja koolipersonali nõustamine (Tallinna Laste Tugikeskus).

⁵⁶ Näiteks 2006. a hinnati üle-eestiliselt õpilaste teadmisi kodanikuõiguste ja -kohustuste valdkonnas ("Noorte kodanikukultuur muutub ühiskonnas. Üle-eestiline kodanikukasvatuse lõppraport", <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=4488>). Uuringust selgus, et klassist olenemata tuntakse paremini õigusnorme, kui osatakse lahendada tõsielulisi konfliktsituatsioone; küsimusele "Mis on seadusvastane tegevus?" oli õigesti vastanud õpilaste osakaal 2005. aastal võrreldes 1999. aastaga vähenenud.

käivitunud tasuta loengute ja osalusmängude pakkumise sari kuritegevust ennetavatel teemadel.

- 2008. aastaks on koostatud õpetajatele mõeldud metoodiline juhendmaterjal kuriteoennetustöö tegemiseks ja on tehtud ettepanekuid kuriteoennetuse teemade lülitamiseks õpetajate täienduskoolituskavadesse.
- 2009. aasta lõpuks valmiv põhikooli ja gümnaasiumi õppekava eelnõu sisaldab kuriteoennetuse põhimõtteid.
- Osaletud on IEA 2009. a uuringus.
- *Lions Quest* sotsiaalsete toimetulekuoskuste (*Skills For Adolescence*) programmi on katsetatud 2007. a vähemalt viies üldhariduskoolis.

II strateegiline alaeesmärk. Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete kättesaadavuse parandamine

II strateegilise alaeesmärgi saavutamise indikaator:

Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS) on täiendatud lisamooduliga hariduslike tugisüsteemide kättesaadavuse ja kasutamise alase statistika saamiseks (2007). Suurendatud on lastekaitseametnike arvu (2007-2009). Lastevanemaid ja lastega töötavaid spetsialiste (lastekaitseametnikke, meditsiinilist personali, kasvatajaid jne) on koolitatud lapse probleemide varaseks märkamiseks (2007-2009). Õpetajatele on läbi viidud täiendkoolitused ning koostatud juhendmaterjal lapse arenguhälvete märkamiseks (2007-2009).

Meede 4. Lapse probleemide varaseks märkamiseks süsteemi loomine

Tegevused

4.1. Korraldada koolitusi spetsialistide pädevuse suurendamiseks.

Koolitused varase märkamise tagamiseks on mõeldud nii lasteaedade, õppe- ja meditsiinasutuste personalile, lastekaitseametnikele kui ka teistele spetsialistidele. Koolitustel kajastatakse laste omavaheliste ja lastevõrgustikus tekkivate konfliktide lahendamise võimalusi, käitumisraskustega lapse äratundmise võimalusi jne. Nõustamisteenuseid pakkuvaid spetsialiste on võimalik koolitada ESF projekti kaudu, võrgustikutöö koolitusi pakub Tervise Arengu Instituut. Vastavalt LÕTS 2007 tegevuskavale Sotsiaalministeeriumi ja TAI koostöös korraldatud võrgustikukoolitustest läbivad 50 võrgustikuliiget laste väärkohtlemise teemalise koolituse ning 200 lastevõrgustikus osalevat spetsialisti saavad laiema võrgustikutöö jätkukoolituse. Lastekaitse Liit korraldab pere tugiisikutele koolitusi peresekse töö põhimõtetest.

Ajakohastatakse õpetajate põhi- ja täiendusõppekavasid, pöörates suuremat rõhku lapse arengu toetamise ja arenguliste ning hariduslike erivajaduste märkamise teemadele. Õpetajatele töötatakse välja juhendmaterjal lapse arengu märkamiseks ja toetamiseks. Nii Tallinna kui ka Tartu Ülikooli avatud ülikool korraldavad õpetajatele vastavasisulisi koolitusi.

4.2. Täpsustada uues lastekaitseaduses kohustust teatada abivajavast lapsest.

4.3. Määratleda lastekaitsetöötaja kui vastutava juhtumikorraldaja roll.

Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise eelnõus nähakse ette, et lastekaitsetöötajast saab vastutav juhtumikorraldaja, kes vajadusel kaasab lapse probleemide lahendamisse oma võrgustiku. Peale sotsiaalhoolekande seaduses tehtava muudatuse on kavas täpsustada juhtumikorralduse põhimõtet ka uues lastekaitseaduses. Selle järgi oleks lapse õiguste rikkumise korral vastutav juhtumikorraldaja KOV lastekaitsetöötaja, kui lapsega töötavate spetsialistide võrgustikus ei ole teisiti kokku lepitud.

4.4. Suurendada lastekaitsetöötajate arvu kohalikes omavalitsustes.

Uues valmivas lastekaitseaduses kehtestatakse piirmäär, mille järgi peab iga 1000 rahvastikuregistris registreeritud lapse kohta olema vähemalt üks täiskohaga lastekaitsetöötaja.

4.5. Kehtestada koolikohustuse mittetäitjatest teavitamise kord.

Selleks täiendatakse seadusi, täpsustades koolikohustuse mittetäitmise mõistet, koolikohustuse mittetäitmise puhul kohaldatavaid mõjutusvahendeid ning eri tasandite (laps/lapsevanem, kool, kooli pidaja, riik) vastutust koolikohustuse täitmise tagamiseks. Oluline on tagada, et lapsevanem, kool ja kooli pidaja ei jätaks tähelepanuta õpilase koolist puudumist ning et nad püüaksid koostöös leida võimalusi õpilase toetamiseks ja motiveerimiseks.

4.6. Korrastada kooli sotsiaaltööd kooli sotsiaaltöötaja ja/või sotsiaalpedagoogi kutsestandardi väljatöötamise abil.

4.7. Käivitada integreeritud nõustamismudeli väljatöötamine ja rakendamine. Eesmärgiks on teha nõustamisteenused kättesaadavaks nii hariduslike erivajadustega kui ka käitumisraskustega õpilastele.

Integreeritud nõustamismudeli raames koondatakse kõik noortele mõeldud nõustamisteenused (nt karjäärinõustamine, kutsenõustamine, kutsesuunitlus, psühholoogiline nõustamine, pere- ja tervisenõustamine) riigi hallatavasse ühtsesse süsteemi. Praegu pakuvad nimetatud teenuseid mitu erinevat teenusepakkujat ning erisugune lähenemine kohaliku omavalitsuse tasandil ei toeta kvaliteetse ja tulemusliku teenuse arendamist ja pakkumist.

Indikaatorid

- 250 inimest on läbinud 40-tunnise koolituse probleemi märkamise alal.
- Õpetajatele juhendmaterjal on välja töötatud ja õpetajad on läbinud täienduskoolituse.
- Seaduste (lastekaitseadus, sotsiaalhoolekande seadus, põhikooli- ja gümnaasiumiseadus) muudatused on heaks kiidetud.
- Lastekaitseametnike arv omavalitsustes on suurenenud.
- Koolikohustuse mittetäitmise teavitamise uuendatud kord on aastaks 2008 välja töötatud.
- Sotsiaaltöötaja ja/või sotsiaalpedagoogi kutsestandard on aastaks 2008 välja töötatud.
- Integreeritud nõustamismudel on välja töötatud.

Meede 5. Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete arendamine

Tegevused

5.1. Koolitada lapsevanemaid nende sotsiaalsete oskuste ja kasvatuspraktika parendamiseks.

Lapsevanemate koolitamiseks toetab Sotsiaalministeerium Hasartmängumaksu Nõukogu kaudu lastevanemate sotsiaalseid oskusi arendavaid ja häid kasvatustavasid tutvustavaid projekte ning projekte rakendavate mittetulundusühingute tegevust.

5.2. Täiendada Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS) lisamooduliga hariduslike tugisüsteemide kättesaadavuse ja kasutamise kohta.

5.3. Läbi viia rakendusuuring õpilaskodude vajaduse väljaselgitamiseks ja tulenevalt uuringu tulemustest vajadusel laiendada õpilaskodude programmi.

Indikaatorid

- Lapsevanemate sotsiaalseid oskusi ja häid kasvatustavasid edendavad projektid on ellu viidud.
- Aastaks 2007 on olemas statistiline ülevaade tugisüsteemide olemasolu ja kasutamise kohta.
- Uuring õpilaskodude kohta on läbi viidud ja aastaks 2010 on tagatud riiklikult toetatud õpilaskodukoht ühele protsendile põhikooli õpilastest.

III strateegiline alaeesmärk. Alaealiste komisjonide ja kasvatusereitingimusi vajavate õpilaste koolide töö tõhustumine

III strateegilise alaeesmärgi saavutamise indikaator:

Alaealiste komisjonide süsteem on korrastatud (alaealiste komisjonidel on uued arengukavad (2008), komisjonide rahastamissüsteem on korrastatud (2007-2009), praktika on ühtlustatud (2008)). Alaealiste komisjonide töö statistiline info on kättesaadav EHISest (2007). Erikoolide olmetingimused on paranenud (2009), Kaagvere ja Puiatu erikoolis on üle mindud perekeskse hajutatuse mudelile (2009). Igal erikoolist lahkuval õpilasel on olemas reintegreerumiskava (2009).

Meede 6. Alaealiste komisjonide juhtimise süsteemi arendamine

Tegevused

6.1. Analüüsida komisjonide struktuuri ja tegevust alaealiste komisjonide võrgustiku ja juhtimise süsteemi korrastamiseks.

6.2. Korrastada alaealiste komisjonide rahastamise põhimõtteid.

HTMi ja alaealiste komisjonide vahel sõlmitavate eraldise kasutamise lepingutega tagatakse, et maakondlikud alaealiste komisjonid saaksid alates 2007. aastast eraldiste kasutamisel lähtuda maakonna ja komisjoni enda vajadustest ning paindlikumalt otsustada, kas toetust kasutada mõjutusvahendite kohaldamiseks, ennetusprojektikonkursside korraldamiseks või komisjoniliikmete motiveerimiseks.

6.3. Välja töötada alaealiste komisjonide arengukavad ja teostada nende elluviimise üle regulaarset seiret.

6.4. Korraldada regulaarselt alaealiste komisjonide infopäevi.

Indikaatorid

- 2008. aastaks on alustatud alaealiste komisjonide juhtimise süsteemi analüüsi alusel süsteemi korrastamist.
- Alaealiste komisjonide uued arengukavad on koostatud.
- Aastaks 2008 on komisjonide rahastamise süsteemi muudetud.
- Aastas on komisjoniliikmetele korraldatud vähemalt kaks infopäeva.

Meede 7. Alaealiste komisjonide infokeskkonna loomine

Tegevused

7.1. Luua ENTK kodulehele eraldi veebipõhine foorumivõimalus ja dokumendihalduse süsteem.

Veebipõhine suhtluskeskkond oleks suunatud komisjoniliikmetele ja aitaks peale infovahetuse parandamise ja kogemuste vahetamise kaasa ka komisjonide praktika ja taseme ühtlustamisele. Elektroonilisest dokumendihaldussüsteemist oleksid kättesaadavad komisjoni tööks vajalikud dokumentide näidised ja muud abimaterjalid.

7.2. Käivitada alaealiste komisjonide statistika koondamine EHISE baasil.

Seni alaealiste komisjonide poolt paberkandjal esitatud statistika kogumise kord kaotatakse ja alates 2007. aastast hakatakse statistikat komisjonis arutatud alaealiste kohta koondama vaid elektrooniliselt. Alaealiste komisjonide sekretärid sisestavad selleks andmed jooksvalt EHISE uude lisamoodulisse.

7.3. Korrastada isiku andmekaitsega seotud küsimused alaealiste komisjonide töös.

Selleks moodustab HTM tööühma, kelle ülesandeks on analüüsida muu hulgas küsimusi nagu alaealiste komisjonide enda andmebaasi väljatöötamise vajalikkus, komisjonis hoitavate alaealiste andmete turvalisus, säilitamine, arhiveerimise kord jms.

Indikaatorid

- ENTK kodulehel on komisjoniliikmetele olemas eraldi foorumivõimalus ja dokumendihalduse süsteem.
- Aastast 2007 kogutakse alaealiste komisjonide statistikat EHISE baasil.
- Aastaks 2008 on analüüsitud isiku andmekaitse küsimused ja asutud korrastama komisjonide infokeskkonda.

Meede 8. Alaealiste komisjonide töökorralduse tõhusamaks muutmine

Tegevused

8.1. Käivitada komisjoniliikmete töönoustamine ja selleks meeskondade koolitamine.

Töönõustamise eesmärgiks on professionaalse pädevuse suurendamine, selle käigus pakutakse komisjoniliikmetele nende tööprotsessiga seotud nõustamist ja tuge. Töönõustamise käivitamiseks tehakse 2007. a eelanalüüs, moodustatakse ja koolitatakse välja töönõustamismeeskonnad (kognitiivterapeut, psühholoog jt), 2008. a alustavad meeskonnad töönõustamisteenuse pakkumisega, käies läbi kõik maakonnad. Komisjoniliikmetele oleks niisugune nõustamine vabatahtlik ja tasuta.

8.2. Juurutada juhtumikorralduse põhimõtete kasutamist mõjutusvahendi määramisel ja kohaldamisel.

Selleks täiendatakse AMSi, kus sätestatakse eri osapoolte täpsed rollid mõjutusvahendite kohaldamisel ja järelevalve teostamisel.

8.3. Töötada alaealiste komisjonidele välja riskihindamise meetodika.

Sobiv meetodika võimaldab sihipärasemalt kasutada komisjonide ressursse, aidates valida alaealisele kõige sobivama mõjutusvahendi.

Indikaatorid

- Aastaks 2009 on käivitunud komisjoniliikmetele töönõustamisteenuse pakkumine.
- Aastaks 2008 on välja töötatud riskihindamise meetodika.

Meede 9. Alaealiste komisjonides mõjutusvahendite kättesaadavuse tagamine

Tegevused

9.1. Ajakohastada lepitamise korraldust alaealiste komisjonides.

Võimalike lepitajatena saaks kasutada ohvriabitöötajaid, keda SoM on kriminaalõigusliku lepitamisteenuse pakkumiseks asunud välja koolitama. Lepitamise eesmärgiks on lepitada ohvrit ja kurjategijat, tegeledes kuriteoni viinud konflikti põhjustega.

9.2. Muuta käenduse korraldust.

AMSi muutmise käigus laiendatakse sellise mõjutusvahendi nagu käendus mõistet ning vajadusel võimaldatakse alaealisele määrata ka tugiisik.

9.3. Kaardistada teenusepakkujate võrgustik mõjutusvahendite kohaldamiseks ja käivitada nende koolitamine.

Alaealiste komisjonide põhimääruse muudatuse kohaselt saab komisjonide ülesandeks ka võrgustiku liikmete leidmine ja koolitamine, et tagada mõjutusvahendite kohaldamine.

9.4. Töötada välja erikoolide arengu kontseptuaalsed alused.

Erikoolide õpilasi vaadeldakse ühe osana hariduslike erivajadustega õpilastest. Välja töötatud tugisüsteemid ja koostöövõrgustik peavad olema tagatud kõikidele kasvatusraskustega lastele, olenemata koolitüübist, kus õpilane õpib.

Indikaatorid

- 2008. aastaks on AMSi muudetud ja täpsustatud selles nii käänduse kui ka lepitamise korraldust.
- Mõjutusvahendite kohaldamiseks on iga aasta läbinud baaskoolituse 20 võimalikku teenusepakkujat.
- Kõik õppeasutused on aastaks 2009 valmis tagama tugisüsteemide rakenduse (individuaalne õppekava, käitumise tugikava, integreerumis- ja reintegreerumiskava, rehabilitatsioon ja taastusravi) kasvatuseritingimusi vajavatele õppuritele.

Meede 10. Turvalise koolikeskkonna loomine erikoolis

Tegevused

10.1. Täpsustada erikoolide tervisekaitse- ja turvanõudeid.

Selleks ajakohastatakse sotsiaalministri määrusi „Tervisekaitsenõuded koolidele“ ning „Eraldusruumi ja selle sisustuse tervisekaitse ja ohutusnõuded“.

10.2. Ajakohastada erikoolide õpi- ja olmetingimusi.

Indikaatorid

- Vastavad sotsiaalministri määrused on ajakohastatud ning muudatused on erikoolide töös rakendunud.
- Erikoolide infrastruktuur ning õpi- ja olmetingimused on ajakohastatud.

Meede 11. Õpilaste erikooli suunamise korrastamine

Tegevused

11.1. Lihtsustada erikooli õppekohtade broneerimise süsteemi.

Plaanis on broneerimisprotsessist kaotada KVB roll, mis praegu on vahelülis alaealiste komisjonide ja erikoolide vahel. Muudatuse kohaselt hakkaksid kohti broneerima komisjonid otse, suheldes selleks vahetult erikoolidega. Suunamiskirja õpilase erikooli saatmiseks väljastab kohtumääruse (või otsuse) alusel KVB.

11.2. Töötada välja õpilaste erikooli toimetamise kord.

Selleks sätestatakse osapooled, kelle ülesanne on õpilase kooli toimetamine ja ka omavoliliselt koolist lahkunud õpilase kooli tagasitoimetamine; samuti määratakse kindlaks, millistest vahenditest õpilaste kooli tagasitoimetamise kulud kaetakse.

11.3. Töötada välja põhimõtted erikoolist ennetähtaegse vabastamise ja erikoolis viibimise tähtaja pikendamise kohta ning täpsustada vajadusel õigusakte.

Indikaatorid

- Erikoolide õppekohti broneerib alates 2008. a alaealiste komisjon ning suunamiskirja väljastab HTM Koolivõrgu Büroo.
- Õpilaste erikooli toimetamise kohta, samuti nende enne tähtaega erikoolist vabastamise ja erikoolis viibimise tähtaja pikendamise kohta on vastavasisulised õigusaktid ja põhimõtted hiljemalt 2008. a välja töötatud.

Meede 12. Erikoolide õppe- ja kasvatustöö arendamine

Tegevused

12.1. Määratleda erikoolide täpsed ülesanded sõltuvalt õpilaste kasvatusraskusest.

Tegemist on teenuste ja turvameetmete diferentseerimisega vastavalt õpilase toime pandud süüteo ja käitumisprobleemide raskusele.

12.2. Rakendada perekeskset õpilaste hajutatuse mudelit.

Kaagvere ja Puiatu erikooli õpilaskodus muudetakse elukeskkond peremudelipõhiseks.

12.3. Töötada välja õpilaste tugiteenuste kirjeldused ja teha kindlaks personali ressursivajadus õppe- ja kasvatuseesmärkide elluviimiseks.

12.4. Tagada igale lapsele tugi haridus-, sotsiaal- ja tervisevaldkonnas lähtuvalt tema individuaalsetest vajadustest.

Tugiteenuste rakendamise aluseks on koostöövõrgustiku toimimine praktikas. Selleks töötatakse välja võrgustiku mudel, tehakse kindlaks võrgustiku toimimiseks vajalikud ressursid (personal ja finantsvahendid).

12.5. Suurendada erikoolide personali professionaalsust täienduskoolituste kaudu.

12.6. Viia läbi uuring mõjutusvahendite kasutamisest erikoolides.

Indikaatorid

- Erikoolide täpsed ülesanded sõltuvalt õpilase kasvatusraskusest on määratletud iga erikooli põhimääruses ja kooli kodukorras.
- Erikoolide õpilaste tugiteenuste kirjeldused ja personali ressursivajadus õppe- ja kasvatuseesmärkide elluviimiseks on kindlaks tehtud ja välja töötatud 2008. aastaks.
- Perekeskse hajutatuse mudel on Kaagvere ja Puiatu erikooli õpilaskodus rakendatud aastaks 2009.
- Erikoolis viibivatele lastele on alates 2007. aastast tagatud tugi haridus-, sotsiaal- ja tervisevaldkonnas lähtuvalt nende individuaalsetest vajadustest.
- Erikoolide töötajatele on korraldatud täienduskoolitused.

Meede 13. Järelhooldussüsteemi loomine erikoolist lahkujatele

Tegevused

13.1. Luua koostöövõrgustik õpilase resotsialiseerimiseks erikoolist lahkumisel.

13.2. Käivitada õpilase erikoolist lahkumisel üleminekuplaanide koostamine ja nende elluviimine.

Indikaatorid

- Kõikidele koolist lahkuvatele õpilastele on alates 2007. a koostatud reintegreerumiskava ja üleminekuplaan, mis tagab tõrgeteta ülemineku edasisse haridus- või tööellu.

IV strateegiline alaeesmärk. Õigussüsteemi mõjus reageerimine alaealiste õigusrikkumistele

IV strateegilise alaeesmärgi saavutamise indikaator:

Korrastatud on lastekaitseametnike alaealiste kriminaalmenetluse kaasamise süsteem (2009). Alaealistele spetsialiseerunud menetlejad on lisaks prokuratuurile olemas ka politseis ja kohtutes (2009). Alaealised kinnipeetavad on üle viidud kambersüsteemiga Viru vanglasse, kus nad on eraldatud täisealistest kinnipeetavatest (2009). Toimub alaealiste karistuspraktika regulaarne seire (2007-2009) ning laiendatud on alaealiste kinnipeetavate resotsialiseerimiseks vajalike sekkumisprogrammide valikut (2009).

Meede 14. Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses

Tegevused

14.1. Luua võimalused spetsialiseeruda alaealiste kriminaalajade menetlemiseks kogu justiitsahelas.

Kui praeguseks on spetsialiseerumine täielikult toimunud prokuratuuris, siis lähiaastatel peaks suurem rõhk olema uurijate ja kohtunike senisest aktiivsemal alaealistele (sh pereasjadele) spetsialiseerumisel.

14.2. Korrastada lastekaitse kaasamise korraldust alaealiste kriminaalmenetluses.

Üheks võimaluseks on käivitada EL turvalisuse programmi summade abil⁵⁷ projekt, mis hõlmaks nii erikohtlemisteemalisi koolitusi lastekaitse- ja politseitöötajatele, prokuröridele, kohtunikele, välispraktikute lähetusi Eestisse jms, mille tulemusena oleks tagatud laste õiguste parem kaitse kriminaalmenetluses.

14.3. Käivitada regulaarne seire alaealiste kohtueelse menetluse ja vahi all hoidmise pikkuse üle.

⁵⁷ Uues finantsraamistikus on ajavahemikuks 2007–2013 loodud üldprogramm "Turvalisus ja vabaduste kaitse", mille üks eriprogramme on „Kuritegevuse ennetamine ja selle vastu võitlemine”.

Tulenevalt kriminaalpoliitika arengusuundadest ja kriminaalmenetluse seadustikust peab Justiitsministeerium esitama Riigikogule ülevaate kuritegevuse olukorrast ja avaldama riikliku kriminaalmenetlusregistri andmete põhjal iga aasta 1. märtsiks aruande eelmise aasta kuritegevuse kohta. Alaealiste kriminaalmenetlusele seatud standardite⁵⁸ täitmist hindab kord kvartalis Justiitsministeerium, kasutades selleks KRMR otsingumootori, tulevikus e-toimiku võimalusi.

Indikaatorid

- Aastaks 2009 on alaealiste kriminaalmenetlusse lastekaitse kaasamise süsteem korrastatud.
- Olemas on jooksev ülevaade alaealiste kohtueelse menetluse ja vahi all viibimise kestuse kohta.

Meede 15. Alaealiste õigusrikkujate karistussüsteemi arendamine

Tegevused

15.1. Parandada alaealiste kinnipidamistingimusi, viies alaealised kinnipeetavad üle Viru Vanglasse.

Viru Vanglas nähakse alaealistele vahistatutele ja süüdimõistetutele ette eraldi hoone. Karistust kantakse kambersüsteemis kahekohalistes kambrites, mis loob eeldused vägivalda vähenemiseks ka vanglas kinnipeetavate vahel. Üleviimise tähtaeg sõltub Viru Vangla valmimisest.

15.2. Koolitada Viru Vangla noorteosakonnas tööle asuvaid ametnikke spetsiaalselt tööks alaealiste ja noorte kinnipeetavatega.

Selleks kasutatakse spetsiaalselt tööks noorte õigusrikkujatega loodud oskuste õpetamise programmi ehk EQUIP programmi.

15.3. Analüüsida alaealiste karistuste tulemuslikkust ning vajadusel täiendada selle tulemusel karistusliikide või mõjutusvahendite valikut.

Indikaatorid

- Alaealised kinnipeetavad on Viru Vanglasse üle viidud.
- Viru Vangla noorteosakonnas tööle asuvad ametnikud on spetsiaalse koolituse läbinud.
- Karistuste tulemuslikkuse analüüs on 2007. aastal tehtud.

Meede 16. Alaealiste kinnipeetavate resotsialiseerimiseks sekkumisprogrammide valiku laiendamine

Tegevused

16.1 Korraldada regulaarselt alaealistele kinnipeetavatele agressiivsuse asendamise treeninguid (Aggression Replacement Training ehk ART).

⁵⁸ Alaealiste kohtueelse menetluse standard prokuröridele töötatakse välja 2006. aastal.

Agressiivsuse asendamise treening on programm, mis on mõeldud vägivaldsete kalduvustega, madala moraalse mõtlemistaseme ja väheste sotsiaalsete oskustega noortele kinnipeetavatele. Osalejaid õpetatakse mõistma oma agressiivsust ja antisotsiaalset käitumist ning asendada seda positiivsete alternatiividega.

16.2 Rakendada regulaarselt alaealistele kinnipeetavatele viha juhtimise programmi.

Viha juhtimise programm on mõeldud impulsiivse ja agressiivse käitumisega kinnipeetavatele. Eesmärgiks on selgitada osalejatele, mis nendega vihastades toimub, miks on vaja ärritumist kontrollida ja milleks on viha juhtimine kasulik ning anda õpilastele võimalus harjutada viha valitsemist rolliharjutuste abil.

16.3 Rakendada regulaarselt alaealistele kinnipeetavatele programmi "Vabaduse lävel".

Tegemist on programmiga, millega toetatakse peamiselt kinnipeetava suhteid perekonnaga, nt korraldades kinnipeetavatele koos vanematega perelaagreid ja ühisüritusi väljaspool vanglat.

Indikaatorid

- Agressiivsuse asendamise treeninguid on aastas läbinud vähemalt 30 alaealist kinnipeetavat.
- Viha juhtimise programmi on aastas läbinud vähemalt 40 alaealist kinnipeetavat.
- Vabaduse lävel programmi on aastas läbinud vähemalt 40 alaealist kinnipeetavat.

Lisad

Lisa 1. Täiendatud arengukava rakendusplaan aastateks 2008-2009

MEETMED	TEGEVUSED	KULUD 2008-2009	LÖPP-TÄHTAEG	VASTUTAJA
I strateegiline alaeesmärk. Ennetustöö tõhustumine elanikkonna teadlikkuse tõstmise ja hoiakute muutmise abil				
Meetmete kogumaksumus				
1. Kuriteoennetusele suunatud algatuste toetamine	1.1. Toetada iga-aastasi kuriteoennetusprojekte ja kuriteoennetust tegevate MTÜde tegevust	2008: 2 000 000 2009: 2 000 000	2009	JM
		2008: 1 200 000 2009: 1 200 000	2009	SiM, Politseiamet
		2008-2009: SoM tegevuskulud ja HMN eraldis	2007-2009	SoM
		2008: 1 600 000 2009: 1 600 000	2009	HTM
	1.2. Suurendada ennetustööd tegevate spetsialistide pädevust EL Beccaria projekti abil	2008-2009: JM tegevuskulud	2009	JM
2. Alaealiste kuriteoennetus-alane teavitamine	2.1. Anda välja kuriteoennetusteemalisi trükiseid ja muid teabematerjale	2008: 60 000 2009: 60 000	2007-2009	SiM, Politseiamet
		2008: 25 000 2009: 25 000	2007-2009	ENTK
		2008: 33 000 2009: 15 000	2007-2009	MTÜ Eesti Naabrivalve
	2.2. Levitada kuriteoennetusala infot kuriteoennetusveebi jt asjaomaste asutuste veebilehtede vahendusel	2008-2009: JM tegevuskulud	2007-2009 (jooksvalt)	JM, SiM, HTM, ENTK
	2.3. Käivitada mitmesuguste kuriteoennetusprojektide ja -programmide kohta regulaarse info kogumine	2008-2009: asjaomaste ministriumide tegevuskulud	2007-2009 (jooksvalt)	JM koostöös SiM, SoM, HTM ja HMNiga
3. Elanikkonna hoiakute mõjutamine	3.1. Korraldada kuriteoennetusliku sisuga loenguid lasteaedades ja üldhariduskoolides	2008-2009: PPde tegevuskulud	2007-2009 (jooksvalt)	PP
		2008-2009: MTÜ Eesti Naabrivalve tegevuskulud	2007-2009 (jooksvalt)	MTÜ Eesti Naabrivalve
	3.2. Rakendada ulatuslikumalt "Koolirahu" programmi	2008-2009: HTM/HMN eraldised	2009	Lastekaitse Liit jt partnerid

	3.3. Töötada õpetajatele välja metoodiline juhendmaterjal kuriteoennetustöö kohta ja teha ettepanekuid ülikoolidele vastavate teemade lülitamiseks õpetajate täienduskoolituskavadesse	2009: 35 000	2009	REKK/HTM
	3.4. Viia riiklike õppekavade arendamisel õppekava üldosasse ja ainekavadesse (inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus) sisse kuriteoennetuse põhimõtted ja temaatika.	2009: 15 000	2009	REKK koostöös teiste asjaomaste asutustega
	3.5. Hinnata regulaarselt õpilaste hoiakuid ja väärtushinnanguid kodanikuühiskonna valdkonnas	2009: 600 000	2009	HTM
	3.6. Käivitada <i>Lions Quest</i> programmi katsetamine üldhariduskoolides		2007–katsetamine	Eesti Lionsklubide piirkond koostöös HTMga
II strateegiline alaeesmärk. Sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete kättesaadavuse parandamine				
4. Lapse probleemide varaseks märkamiseks süsteemi loomine	4.1. Korraldada koolitusi spetsialistide pädevuse suurendamiseks	2008: 660 000 (ESF) 2009: 330 000 (ESF)	2007-2009	SoM/TAI
		2008-2009: HTM/KOV tegevuskulud	2007-2009	HTM/KOV
	4.2. Täpsustada uues lastekaitseeaduses kohustust teatada abivajavast lapsest	2008-2009: SoM tegevuskulud	2009	SoM
	4.3. Määratleda lastekaitsetöötaja kui vastutava juhtumikorraldaja roll	2008-2009: SoM tegevuskulud	2007	SoM
	4.4. Suurendada lastekaitsetöötajate arvu kohalikes omavalitsustes	2008-2009: SoM tegevuskulud	2007-2009	SM, KOVid
	4.5. Kehtestada koolikohustuse mittetäitjatest teavitamise kord	2008-2009: HTM tegevuskulud	2007-2008	HTM
	4.6. Korrastada kooli sotsiaaltöötaja/sotsiaalpedagoogi kutsestandardi väljatöötamise abil	2008-2009: HTM tegevuskulud	2008	HTM
	4.7. Käivitada integreeritud nõustamismudeli väljatöötamine ja rakendamine	2008: 1 300 000/ välisraha 2009: 1 300 000/ välisraha	2009	HTM
5. Sotsiaalsete ja hariduslike	5.1. Koolitada lapsevanemaid nende sotsiaalsete oskuste ja	2008-2009: SoM tegevuskulud,	2007-2009	SoM koostöös HMNi ja

ennetusmeetmete arendamine	kasvatuspraktika parendamiseks	HMN eraldis, KOV tegevuskulud		KOVidega
	5.2. Täiendada EHIS t lisamooduliga hariduslike tugisüsteemide osas		2007	HTM
	5.3. Analüüsida õpilaskodude vajadust	2008: HTM tegevuskulud	2007-2008	HTM
III strateegiline alaeesmärk. Alaealiste komisjonide ja kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste koolide töö tõhustumine				
6. Alaealiste komisjonide juhtimise süsteemi arendamine	6.1. Analüüsida komisjonide struktuuri ja tegevust alaealiste komisjonide võrgustiku ja juhtimise süsteemi korrastamiseks	2008: HTM tegevuskulud	2008	HTM kaasates vajadusel SoMi, SiMi, JMi, komisjone ja KOVe
	6.2. Korrastada alaealiste komisjonide rahastamise põhimõtteid	2008-2009: komisjonide eraldised kokku, kajastub punktis 1.1.	2007-2009	HTM
	6.3. Välja töötada alaealiste komisjonide arengukavad ja teostada nende elluviimise üle regulaarset seiret		2007	HTM
	6.4. Korraldada regulaarselt alaealiste komisjonide liikmetele infopäevi	2008: 30 000 2009: 30 000	2009	ENTK
7. Alaealiste komisjonide infokeskkonna loomine	7.1. Luua ENTK kodulehele eraldi veebipõhine foorumivõimalus ja dokumendihalduse süsteem		2007	ENTK
	7.2. Käivitada alaealiste komisjonide statistika koondamine EHISe baasil	2008-2009: HTM tegevuskulud	2007-2009	HTM
	7.3. Korrastada isiku andmekaitsega seotud küsimused alaealiste komisjonide töös	2008: HTM tegevuskulud	2008	HTM, kaasates vajadusel AKIst, SoMi, SiMi, JMi, KOVe ja komisjone
8. Alaealiste komisjonide töökorralduse tõhusamaks muutmine	8.1. Käivitada komisjoniliikmete töönoustamine ja selleks meeskondade koolitamine	2009: 145 000	2009	ENTK
	8.2. Juurutada juhtumikorralduse põhimõtete kasutamine mõjutusvahendi määramisel ja kohaldamisel		2007	HTM
	8.3. Töötada alaealiste komisjonidele välja riskihindamise meetodika	2008: HTM, ENTK tegevuskulud	2008	HTM, ENTK
9. Alaealiste komisjonides mõjutusvahendite kättesaadavuse	9.1. Ajakohastada lepitamise korraldust alaealiste komisjonides	2008-2009: HTM tegevuskulud, SoM kulud ohvriabile	2007-2009	HTM, SoM

tagamine	9.2. Muuta käenduse korraldust	2008-2009: HTM tegevuskulud (AKde eraldised)	2007-2009	HTM
	9.3. Kaardistada teenusepakkujate võrgustik mõjutusvahendite kohaldamiseks ja käivitada nende koolitamine	2008-2009: HTM tegevuskulud (AKde eraldised)	2007-2009	HTM, ENTK koostöös AKdega
	9.4. Töötada välja erikoolide arengu kontseptuaalsed alused	2008: HTM tegevuskulud	2008	HTM
10. Turvalise koolikeskkonna loomine erikoolis	10.1. Täpsustada erikooli tervisekaitse- ja turvanõudeid	2008: HTM ja SoM tegevuskulud	2008	HTM kaasates SoMi
	10.2. Ajakohastada erikoolide õpi- ja olmetingimusi	2008: 22 800 000 2009: 7 600 000	2009	HTM ⁵⁹
11. Õpilaste erikooli suunamise korrastamine	11.1. Lihtsustada erikooli õppekohtade broneerimise süsteemi	2008: HTM arenduskulud	2008	HTM
	11.2. Töötada välja õpilaste erikooli toimetamise kord	2008: HTM tegevuskulud	2008	HTM, JM, SiM
	11.3. Töötada välja põhimõtted erikoolist ennetähtaegse vabastamise ja erikoolis viibimise tähtaja pikendamise kohta	2008: HTM tegevuskulud	2008	HTM
12. Erikoolide õppe- ja kasvatustöö arendamine	12.1. Määratleda erikoolide täpsed ülesanded sõltuvalt õpilase kasvatusraskusest	2008: HTM tegevuskulud	2008	HTM
	12.2. Rakendada perekeskset õpilaste hajutatuse mudelit	2009: vastavad kulud nähakse ette erikoolide investeerintegutes/välisraha	2009	HTM
	12.3. Töötada välja õpilaste tugiteenuste kirjeldused ja teha kindlaks personali ressursivajadus erikoolide õppe- ja kasvatuseesmärkide elluviimiseks	2008: HTM tegevuskulud	2008	HTM
	12.4. Tagada igale lapsele tugi haridus-, sotsiaal- ja tervisevaldkonnas lähtuvalt tema individuaalsetest vajadustest	2008-2009: HTM tegevuskulud	2007-2009	HTM, SoM, KOV
	12.5. Suurendada erikoolide personali professionaalsust täienduskoolituste kaudu	2008-2009: HTM/ erikoolide tegevuskuludes	2007-2009	HTM

⁵⁹ Kaagvere ja Puiatu erikoolide investeringute kulud kajastuvad RKASi eelarves ning Tapa erikooli puhul on HTM-il soov rakendada ERF vahendeid.

		3% töötasu- fondist		
	12.6. Läbi viia uuring mõjutus- vahendite kasutamisest erikoolides	2008: JM tegevuskulud/ 200 000	2008	JM kaasates teadusasutusi
13. Järelhooldus- süsteemi loomine erikoolist lahkujatele	13.1. Luua koostööõrgustik õpilase resotsialiseerimiseks erikoolist lahkumisel	2009: HTM tegevuskulud	2009	HTM, SoM, KOV
	13.2. Käivitada õpilase erikoolist lahkumisel üleminekuplaanide koostamine ja nende elluviimine	2009: HTM tegevuskulud	2009	HTM, SoM, KOV
IV strateegiline alaeasmärk. Õigussüsteemi mõjus reageerimine alaealiste õigusrikkumistele				
14. Alaealiste erikohtlemine kriminaal- menetluses	14.1. Luua võimalused spetsialiseeruda alaealiste kriminaalasjade menetlemiseks kogu justiitsahelas	2008-2009: SiM tegevus- kulud (politsei), JM tegevus- kulud (kohtud, prokuratuur)	2007-2009	SiM (politsei), JM (kohtud, prokuratuurid)
	14.2. Korrastada alaealiste kriminaalmenetluse lastekaitse kaasamise korraldust	2008-2009: asjaomaste asutuste tegevuskulud/ välisraha	2009	SoM, JM, SiM
	14.3. Käivitada regulaarne seire alaealiste kohtueelse- ja kohtumenetluse ja vahi all hoidmise pikkuse üle	2008-2009: JM tegevuskulud	2007-2009	JM
15. Alaealiste õigusrikkujate karistussüsteemi arendamine	15.1. Parandada alaealiste kinnipidamistingimusi, viies alaealised kinnipeetavad üle Viru Vanglasse	2008: 29 850 714 2009: 29 850 714 ⁶⁰	2009	JM (kinnipidamis- kohad)
	15.2. Koolitada Viru Vangla noorteosakonnas tööle asuvaid ametnikke spetsiaalselt tööks alaealiste ja noorte kinnipeetavatega	2008: 100 000 ⁶¹	2007-2008	JM
	15.3. Analüüsida alaealiste karistuste tulemuslikkust ning vajadusel täiendada selle tulemusel karistusliikide või mõjutusvahendite valikut	2008: 135 000	2008	JM
16. Alaealiste kinnipeetavate resotsiali- seerimiseks sekkumis- programmide valiku laiendamise	16.1. Korraldada regulaarselt alaealistele kinnipeetavatele agressiivsuse asendamise treeninguid	2008: 29 250 2009: 29 250	2007-2009	JM (kinni- pidamiskohad)
	16.2. Rakendada regulaarselt alaealistele kinnipeetavatele viha juhtimise programmi	2008: 24 381	2007-2009	JM (kinni- pidamiskohad)
	16.3. Rakendada regulaarselt	2008: 29 757	2007-2009	JM (kinni-

⁶⁰ Nimetatud summades sisalduvad nii rendimakse kui ka personalikulud.

⁶¹ JM on oktoobris 2006 esitanud taotluse 100 000 krooni ulatuses täiendavate vahendite saamiseks.

	alaealistele kinnipeetavatele programmi "Vabaduse lävel"	2009: 31 245		pidamiskohad)
--	--	--------------	--	---------------

Lisa 2. Ülevaade registreeritud alaealiste kuritegevusest

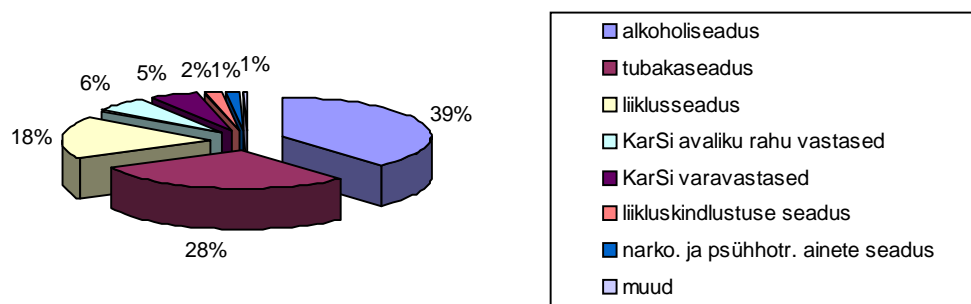
Tabel 1. Alaealiste toime pandud kuritegude arv ja osakaal kindlaks tehtud kahtlustatavaga kuritegudes politseiprefektuuride kaupa aastail 2003-2005

	2003	2004	2005	2003	2004	2005
	Arv			Osakaal		
Põhja PP	580	847	1264	7,2	9,4	10,3
Tallinn	544	599	968	8,3	8,2	9,5
Harju	36	248	296	2,4	14,9	13,9
Lõuna PP	661	1026	1065	12,8	16,1	16,4
Tartu PO	366	445	414	15,1	15,2	12,9
Viljandi PO	91	165	214	12,9	20,1	24,4
Jõgeva PJ	75	102	92	12,6	14,6	14,8
Põlva PJ	38	105	135	8,1	16,7	24,0
Valga PJ	16	86	97	4,1	14,7	17,0
Võru PJ	75	123	113	13,3	17,4	16,8
Ida PP	653	813	908	15,8	16,5	16,7
Jõhvi PO	156	176	281	12,2	11,6	13,7
Narva PO	311	313	364	15,5	15,3	17,5
Rakvere PO	186	324	263	21,9	23,7	19,9
Lääne PP	464	515	531	15,8	14,3	14,3
Pärnu PO	292	194	230	21,5	11,4	14,0
Haapsalu PJ	41	64	91	9,4	13,7	17,0
Kuressaare PJ	9	19	23	4,7	9,0	9,1
Kärdla PJ	2	18	10	3,9	17,8	11,5
Paide PJ	58	109	73	13,8	18,8	14,8
Rapla PJ	62	111	104	12,9	20,4	14,9
EESTI	2358	3201	3768	11,6	13,4	13,5

Allikas: Politseiameti politseitöö osakond.

PP – politseiprefektuur, PO – politseiosakond, PJ – politseijaoskond

Joonis 1. Alaealiste väärtegevuste struktuur politseiootsuste alusel aastal 2005

Allikas: Politseiameti politseitöö osakond, POLIS väärtegevuste aruanne.

Lisa 3. Alaealiste õigusrikkumisi mõjutavad riskitegurid

INDIVIDUAALSED RISKITEGURID
<p style="text-align: center;">Sugu</p> <p>Meestel on suurem risk delinkventseks käitumiseks kui naistel</p>
<p style="text-align: center;">Rass ja etnilisus</p> <p>Rassilised ja etnilised vähemused on disproportsionaalselt esindatud õigusrikkumiste statistikas</p>
<p style="text-align: center;">Agressiivsus</p>
<p style="text-align: center;">IQ</p> <p>Delinkventse käitumisega noorukitel on madal verbaalne IQ, samuti madalam keskmine IQ võrreldes mittedelinkventsete noorukitega</p>
<p style="text-align: center;">Akadeemiline (eba)edukus</p> <p>Puudujäägid kognitiivses arengus ja varajased käitumisprobleemid mõjutavad hilisemat akadeemilist edukust ja delinkventsust</p>
<p style="text-align: center;">Emotsionaalne seisund</p> <p>Aktiivsus, hulljulgus, impulsiivsus, lühiajaline tähelepanuvõime</p>
<p style="text-align: center;">Tähelepanu puudulikkuse ja hüperaktiivsuse häire (ADHD), käitumishäire (CD), tõrges-trotslik käitumine (ODD)</p>
<p style="text-align: center;">Geneetilised ja füsioloogilised karakteristikud</p>
EAKAASLASTEGA SEOTUD RISKITEGURID
<p style="text-align: center;">Hälbiva käitumisega eakaaslaste mõju</p> <p>Seotus hälbivalt käituvate eakaaslastega eelneb üldjuhul delinkventsele käitumisele</p>
<p style="text-align: center;">Esiolgukuritegelikele käitumisele õhutamise</p> <p>Hälbiva käitumisega eakaaslased mõjutavad delinkventse käitumise puhkemist ja sellise käitumise tekkimist nende puhul, kes alustavad õigusrikkumisega väga varajases eas</p>
<p style="text-align: center;">Koos õigusrikkumiste sooritamine</p> <p>Kaasosaliste olemasolu õhutab delinkventselt käituma</p>
<p style="text-align: center;">Õe-venna mõju</p> <p>Delinkventse käitumisega õe-venna olemasolu peres mõjutab nooruki delinkventset käitumist; poisid panevad õigusrikkumisi sageli toime koos vennaga</p>
<p style="text-align: center;">Kamba liikmeks olemine</p> <p>Kambal kui formaalsel rühmal on eakaaslaste aspektist tugevaim mõju nooruki delinkventsele käitumisele; üldjuhul esineb antisotsiaalne käitumine juba enne kambaga ühinemist</p>
KOOLIGA SEOTUD RISKITEGURID
<p style="text-align: center;">Akadeemiline ebaedukus</p> <p>Ennustab ette hilisemat delinkventset käitumist</p>
<p style="text-align: center;">Nõrk side kooliga (vähene pühendumus), vähesed hariduslikud pürgimused ja napp koolimotivatsioon</p> <p>Ennustavad ette hilisemat delinkventset käitumist</p>
<p style="text-align: center;">Koolikorraaldus</p> <p>Õpetajate rahuolematuse, vähene õpetajatevaheline koostöö, halvad õpilase ja õpetaja suhted, antisotsiaalsed käitumist toetavad normid ja väärtused, sobiva käitumise puudulikud reeglid jmt</p>
PEREKONDLIKUD RISKITEGURID
<p style="text-align: center;">Perekonna struktuur</p> <p>Üksik- või kasuvanemaga ja lahutatud perest pärit noorukitel on suurem risk delinkventseks käitumiseks võrreldes noorukitega, kes kasvavad kahe bioloogilise vanemaga peres</p>
<p style="text-align: center;">Pereliikmete arv</p> <p>Suur pereliikmete arv suurendab delinkventse käitumise riski</p>
<p style="text-align: center;">Vaesus / madal sotsiaal-majanduslik staatus (SMS)</p> <p>Madala staatusega perest pärit noorukid on sagedamini seotud raskemate õigusrikkumistega; vanemate</p>

ametialane staatus ei mõjuta delinkventset käitumist sel määral nagu sissetulek ja elamistingimused
Perekonnaliikmete kriminaalsus
Pereliikmete sarnasus agressiivse käitumise osas, mis viitab sarnastele keskkonnateguritele ja võimalikele geneetilistele mõjutustele
Ema tööhõive
On täheldatud, et 8-aastastel lastel, kelle ema töötas täiskohaga, ilmnes hilisemas eas vähem delinkventset käitumist
Vanemlus teismeeas
Teismeliste emadele sündinud lastel on suurem tõenäosus delinkventseks käitumiseks teismeeas
Lahutus
Lahutatud vanematega lastel on rohkem käitumisprobleeme, esineb sagedamini delinkventset käitumist
Perevägivald
Lastel on rohkem käitumisprobleeme, perevägivaldal on tugevam mõju noorematele lastele
Vanemlik psühhopatoloogia
Varases noorukieas käitumisprobleemidega laste (eriti poiste) vanematel esineb sagedamini psühhopatoloogiat; vanema antisotsiaalne isiksusehäire mõjutab lapse käitumisprobleemide taset
Vanemlik kasvatuspraktika
Nt range/rohke karistamine, vähene järelevalve, madal kiindumus, positiivse osaluse puudumine
Lapse füüsiline väärkohtlemine

Allikas: Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas. Triin Edovald. 2005. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika uuringud 4.

Lisa 4. Hariduslike meetmete kasutamine

Tabel 1. Rakendatud tugiteenused 2004/2005. õa* üldhariduse päevase õppe 1.–9. klassis

Õpilaste üldarv	Kasvatus- raskustega laste klassis, sh erikoolis	Tasandus- klassis	Parandus- õppes	Õpilaskodus			IÕK
				kokku	sh eriõpetust vajavate laste koolides	sh munitsipaal- koolides riiklikult toetataval kohal	
147 172	803	1681	6538	2717	2299	317	691
% õpilaste üldarvust	0,55%	1,14%	4,44%	1,85%	1,56%	0,22%	0,47%

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium.

* Andmed on 10.09.2004.a seisuga.

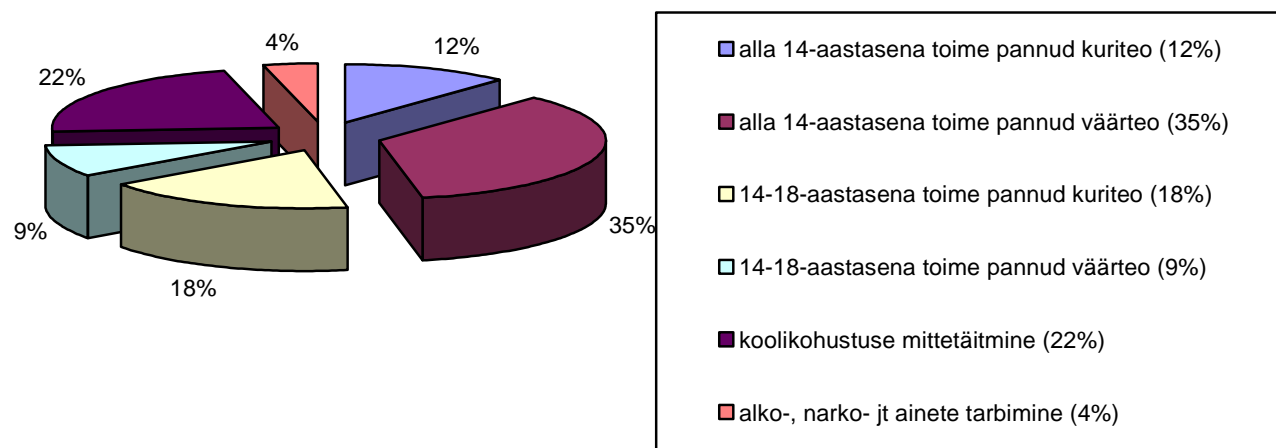
Lisa 5. Alaealiste komisjoni suunatud noored aastail 1999–2007

Tabel 1. Alaealiste õigusrikkumiste arutelud alaealiste komisjonides aastail 1999–2007

Piirkond	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tallinn	599	566	542	662	1173	1116	967	1014	985
Harjumaa	20	38	44	79	208	394	441	348	355
Hiiumaa	28	14	24	26	39	63	72	91	50
Ida-Virumaa	125	212	283	201	363	389	438	425	400
Jõgevamaa	15	21	35	54	44	51	58	80	96
Järvamaa	16	20	28	26	66	87	119	88	134
Läänemaa	29	34	47	57	92	100	113	126	139
Lääne-Virumaa	58	86	95	166	189	255	205	299	420
Põlvamaa	25	31	33	44	82	81	95	149	151
Pärnumaa	114	114	167	182	260	437	307	289	303
Raplamaa	31	36	40	47	71	100	115	142	122
Saaremaa	18	36	30	16	39	45	70	54	67
Tartumaa	97	210	222	217	305	465	482	485	560
Valgamaa	34	47	76	119	80	105	126	123	93
Viljandimaa	49	72	79	68	127	256	285	206	198
Võrumaa	50	51	40	63	85	110	122	128	122
KOKKU	1308	1588	1785	2027	3223	4054	4015	4047	4195

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium.

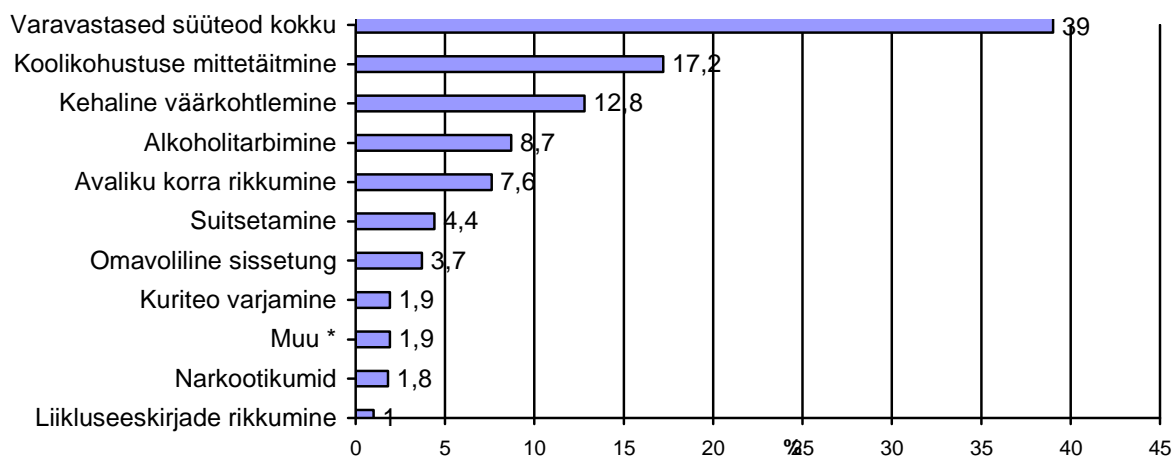
Joonis 1. Alaealiste komisjoni suunamise alus 2007. a*

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium.

* Alaealiste komisjoni suunamise aluse jaotus tugineb alaealise mõjutusvahendite seadusele – § 1 lg 2 ja lg 3.

Joonis 2. Alaealiste komisjoni suunamise detailsemad põhjused (%) aastal 2005

* Muu all on silmas peetud komisjoni suunamise põhjus nagu dokumendi võltsimine, võõra dokumendi kasutamine jne.
Allikas: Käitumisraskustega noored ja neile mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonis. A. Tiko, Iлона-Evelyn Rannala. 2006.

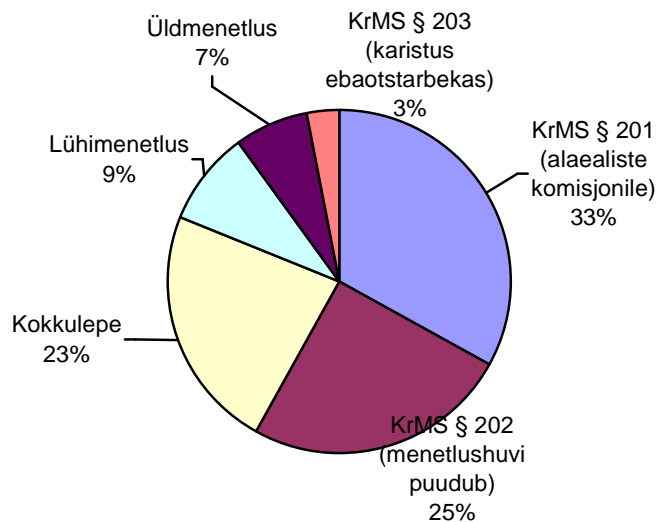
Tabel 2. Alaealiste komisjoni määratud mõjutusvahendite esinemissagedus aastail 2000–2007

Mõjutus- vahendid	2000	%	2001	%	2002	%	2003	%	2004	%	2005	%	2006	%	2007	%
Hoiatus	669	36,2	744	36	1053	41	1745	44	2405	47	2404	47	2364	48	2139	46
Kooli- korraldus- likud	330	18	450	22	341	13	515	13	544	11	339	7	239	5	226	5
Spetsialisti juurde vestlusele suunamine	340	18,4	309	15	427	17	590	15	639	13	837	16	827	17	798	17
Lepitamine	16	1	20	1	9	0,3	20	1	21	0,4	3	0,1	21	0,4	7	0,2
Kohustus elada koos vanemaga	50	3	61	3	77	3	74	2	48	1	47	0,9	77	1,6	88	2
ÜKT	152	8	194	9	299	12	550	14	802	16	904	18	886	18	898	19,5
Käendus	8	0,4	19	1	29	1	76	2	117	3	92	2	50	1	38	0,8
Noorte- või sotsiaalprog rammis osalemine	114	6	117	6	143	6	234	6	282	6	354	7	343	7	345	7,5
Erikooli suunamine	167	9	161	8	173	7	151	4	95	2	129	3	105	2	78	2
KOKKU	1846	100	2075	100	2583	100	3955	100	4953	100	5109	100	4912	100	4615	100

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium.

Lisa 6. Ülevaade alaealiste suhtes läbi viidud kriminaalmenetlustest 2007 II poolaastal

Joonis 1. Alaealiste suhtes tehtud lõplike menetlusotsuste struktuur 2007 II poolaastal

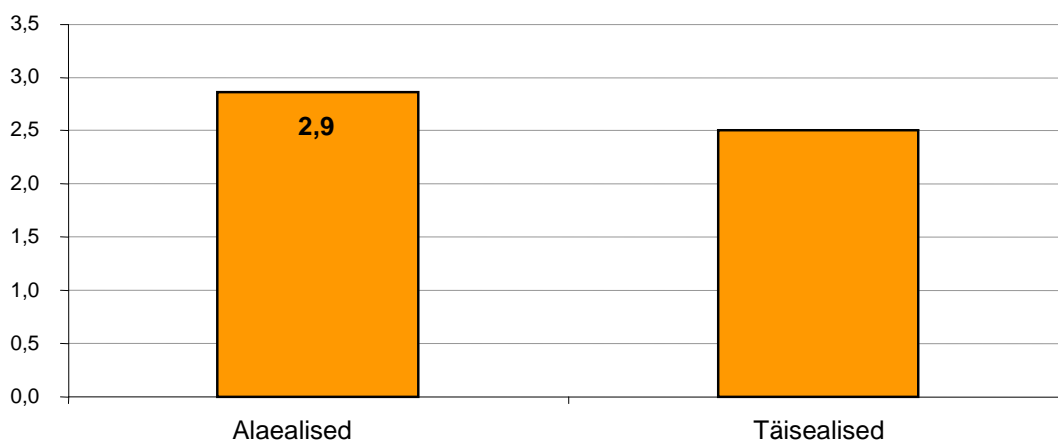
Allikas: Justiitsministeerium, kriminaalmenetlusregister.

Tabel 1. Kohtuelse menetluse keskmine pikkus 2007 II poolaastal (päevades)

	Keskmine menetlusaeg		Alaealiste menetlus moodustab keskmisest menetluse pikkusest
	Alaealised	Kõik kokku	
Keskmine	113	228	50%

Allikas: Justiitsministeerium. Analüüsi aruanne. Kriminaalmenetluse pikkus alaealiste asjades 2007 II pa.
* Arvestatud on ainult neid kriminaalasju, kus kõik kahtlustatavad on alaealised (kuriteo toimepanemine hetkel).

Joonis 2. Kohtumenetluse kestus alaealiste ja täisealiste puhul 2007 II poolaastal (kuudes)

Allikas: Justiitsministeerium. Analüüsi aruanne. Kriminaalmenetluse pikkus alaealiste asjades 2007 II pa.

Lisa 7. Ülevaade alaealiste karistuspraktikast

Tabel 1. Alaealiste põhikaristuste osatähtsus (%) 2005. a

Karistuse liik	% sүүүdimõistetud alaealistest	I astme kuritegude puhul	II astme kuritegude puhul
Karistusest tingimisi vabastamine allutamiseiga käitumiskontrollile (§ 74)	53	54	50
Vangistus	19	20	17
Karistuse kandmisest vabastamine (§ 87)	18	20	20
Rahaline karistus	4	1	6
Karistusest tingimisi vabastamine (§ 73)	3	5	3
Karistuse asendamine üldkasuliku tööga (§ 69)	3		4
Kokku	100%	100%	100%

Allikas: KOLA. 2005. a jõustunud kohtuotsesed.

Tabel 2. Mõjutusvahendite kohaldamine karistusest vabastamisel

Mõjutusvahend	arv
Allutamine käitumiskontrollile	119
Erikooli paigutamine	7
Hoiatus	0
Noortekodusse paigutamine	5
Kokku	131

Allikas: KOLA. 2005. a jõustunud kohtuotsesed.

Tabel 3. Alaealiste vangistuse tähtajad* ja osatähtsus (%) 2005. a

Vangistuse kestus	Osakaal sүүүdimõistetud alaealistest (%)	Osakaal kõikidest kinnipeetavatest
vangistus alla 1 aasta	47	10%
vangistus 1–2 aastat	12	13%
vangistus 2–3 aastat	10	14%
vangistus 3–4 aastat	8	13%
vangistus 4–5 aastat	4	11%
vangistus 5–7 aastat	6	40%, sh 5 kuni eluaegne
vangistus 7–10 aastat	3	

Allikas: KOLA. 2005. a jõustunud kohtuotsesed.

* Aluseks on realselt kandmisele läinud vangistuste tähtajad, st arvestatud ei ole nende vangistuste tähtaegu, mida kohaldati tingimisi.

Lisa 8. Arengukavas kasutatud lühendid

AK	Alaealiste komisjonid
AKI	Andmekaitse Inspeksioon
AMS	Alaealise mõjutusvahendite seadus
IÕK	Individuaalne õppekava
EHIS	Eesti Hariduse Infosüsteem
EL	Euroopa Liit
ENTK	Eesti Noorsootöö Keskus
EUCPN	European Crime Prevention Network, Euroopa kriminaalpreventsiooni võrgustik
HMN	Hasartmängumaksu Nõukogu
HTM	Haridus- ja Teadusministeerium
ITK	Individuaalne täitmiskava
JM	Justiitsministeerium
KVB	Koolivõrgu Büroo
LÕTS	Lapse õiguste tagamise strateegia
MEIS	Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus
MTÜ	Mittetulundusühing
KarS	Karistusseadustik
KOLA	Kohtulahendite register
KOV	Kohalik omavalitsus
KRMR	Kriminaalmenetluse register
PGS	Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus
PJ	Politseijaoskond
PO	Politseiosakond
PP	Politseiprefektuur
REKK	Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus
RKAS	Riigi Kinnisvara AS
SiM	Siseministeerium
SoM	Sotsiaalministeerium
TAI	Tervise Arengu Instituut
ÜKT	Üldkasulik töö
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon